

บทที่ 3

วิวัฒนาการหลักสูตรสังคมศึกษาของไทยและต่างประเทศ

หลักสูตรสังคมศึกษาในประเทศไทยมีพัฒนาการที่ยาวนานและสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบริบททางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงของหลักสูตรสะท้อนการเปลี่ยนผ่านของแนวคิดทางการศึกษาที่มุ่งตอบสนองต่อเป้าหมายของประเทศและความเปลี่ยนแปลงของโลกในแต่ละช่วงเวลา การศึกษาวิวัฒนาการของหลักสูตรสังคมศึกษาในประเทศไทยจะช่วยให้เข้าใจรากฐานแนวคิดและเนื้อหาทางสังคมศึกษาที่เปลี่ยนแปลงตามบริบททางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมของประเทศ รวมถึงการศึกษาวิวัฒนาการของหลักสูตรสังคมศึกษาในสหรัฐอเมริกาจะช่วยให้เข้าใจรากฐานความคิดและการเรียนการสอนที่เป็นต้นแบบในการสร้างคุณลักษณะของพลเมืองที่พึงประสงค์ในสังคมประชาธิปไตย

ในบทนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงวิวัฒนาการหลักสูตรสังคมศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่การศึกษายังไม่มีแบบแผน และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจวบจนปัจจุบันที่มีหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติหลากหลายฉบับ รวมถึงวิวัฒนาการหลักสูตรสังคมศึกษาในสหรัฐอเมริกาที่เป็นประเทศแรกที่กำลังพัฒนาสังคมศึกษาขึ้น

3.1 วิวัฒนาการหลักสูตรสังคมศึกษาในประเทศไทย

วิวัฒนาการของหลักสูตรการศึกษาในประเทศไทยสะท้อนพัฒนาการของแนวคิดและเนื้อหาทางสังคมศึกษาในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมของประเทศอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงจากการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ที่ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์การศึกษาไทย เพราะเป็นช่วงเวลาประเทศไทยได้เปลี่ยนผ่านจากระบบการเรียนรู้แบบจารีตซึ่งเน้นการศึกษาในวัดและค่านิยมทางศาสนา สู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่มีโครงสร้างหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบตามแบบตะวันตก (สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์, 2548)

ดลฤดี สุจิตตานนท์รัตน์ (2528) ศึกษาวิวัฒนาการของหลักสูตรสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งตามลักษณะเด่นชัดได้เป็น 2 ช่วงเวลาสำคัญ ได้แก่ สมัย

การศึกษาอย่างไม่มีแบบแผน (ก่อนการปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5) และสมัยการศึกษาอย่างมีแบบแผน (หลังการปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5) สรุปได้ดังนี้

3.1.1 สมัยการศึกษาอย่างไม่มีแบบแผน (ก่อนการปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5)

การศึกษาของไทยแต่เดิมนั้นมีศูนย์กลางอยู่ 3 แห่ง คือ บ้าน วัด และวัง รูปแบบของการศึกษาเป็นแบบไม่เป็นทางการ คือเรียนรู้กันเองตามอัธยาศัยของแต่ละคน อีกทั้งเรียนกันตามความถนัดของแต่ละครอบครัวและแต่ละวัดเป็นสำคัญ ส่วนการศึกษาในราชสำนักเป็นการศึกษาของพระบรมวงศานุวงศ์และเจ้านาย ชั้นสูง เป็นการศึกษาที่ค่อนข้างมีแบบแผนเป็นทางการและมีระบบมากกว่า 2 สถาบันแรก เพราะมีผู้สอน มีเนื้อหาที่ใช้สอน และมีการติดตามผลการสอนโดยผู้สอน (สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์, 2548) ยุคนี้เป็นยุคจารีตที่มีระยะเวลายาวนานตั้งแต่สมัยโบราณถึงสมัยอาณาจักร ซึ่งแต่ละสมัยมีสภาพของการจัดการเรียนการสอนที่แฝงหลักสูตรสังคมศึกษาไว้ดังนี้

สมัยสุโขทัย

สมัยนี้การศึกษาแยกออกเป็นสองฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายอาณาจักร และฝ่ายพุทธจักร ฝ่ายพุทธจักรคือการศึกษาพระพุทธานุศาสตร์โดยตรง ส่วนทางฝ่ายอาณาจักรเป็นการศึกษาของประชาชนทั่วไปที่วัดเป็นผู้จัด มีพระเป็นผู้สอนให้อ่านเขียนหนังสือจนสามารถศึกษาพระไตรปิฎก และปราชญ์ราชสำนักสอนเฉพาะแต่เจ้านายและบุตรขุนนางเท่านั้น โดยบุตรจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับศาสนา ภาษา ภูมิศาสตร์ การปกครอง ดาราศาสตร์ และจริยธรรม ขณะที่สตรีจะเรียนรู้ภาษาไทย ภาษาสันสกฤต การฝีมือ การประดิษฐ์ และโหราศาสตร์จากเจ้านายสำนักต่าง ๆ (สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์, 2548)

ก่อนการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 การศึกษาไทยมีลักษณะเป็นการเรียนรู้ภายใต้ระบบ วัด-บ้าน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา พระภิกษุเป็นผู้สอนหนังสือ และบ้านเรือนเป็นพื้นที่อบรมจริยธรรมและการดำรงชีวิตในสังคม การเรียนการสอนในยุคนั้นยังไม่แยกเป็นรายวิชาเชิงวิชาการ หากแต่เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญา ศิลธรรม และค่านิยมทางศาสนา เช่น ความกตัญญู ความเคารพ การอยู่ร่วมกันในชุมชน และการรักษาจารีตประเพณี (ประไพ เอกอุ่น, 2542) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ว่า สมัยพ่อขุนรามคำแหงเมื่อถึงวันพระมีการทรงอาราธนาพระสงฆ์ไปยังพระแท่นมณีคศิลาเพื่อเทศนาสั่งสอนประชาชนทั่วไป ต่อมาในสมัยพระมหาธรรมราชา (ลิไท) ทรงเสด็จออกผนวชเป็นตัวอย่างที่ราษฎรได้ปฏิบัติตาม ซึ่งได้เกิดเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยเข้ารับการอบรมสั่งสอนและศึกษาเล่าเรียนในวัดสืบต่อมา เพื่อศึกษาหาความรู้และถือเป็นการได้บุญกุศลด้วย

สมัยอยุธยา

ในสมัยอยุธยาความเจริญของการศึกษาไทยเริ่มมีความแตกต่างจากในสมัยสุโขทัย การศึกษาเริ่มได้รับการพัฒนามากขึ้น มีการเกิดการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศ และมีการแต่งแบบเรียน จินตามณี เป็นแบบเรียนภาษาไทยเล่มแรก และมีการโปรดให้แต่งหนังสือขึ้นมาอีกไม่ว่าจะเป็นหนังสือ มหาชาติคำหลวง ที่เป็นวรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและอื่น ๆ เช่น พระไตรปิฎก กาพย์มหาชาติ ลิลิตยวนพ่าย โดยเฉพาะในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นับว่าเป็นยุคทองแห่งวรรณคดี เพราะการศึกษาทางด้านภาษาและวรรณคดีมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับอักษรศาสตร์ และการเรียนการสอนที่ได้รับอิทธิพลจากชาวตะวันตกเข้ามาด้วย ในสมัยนี้สถานศึกษาไม่ได้มีเพียงแค่วัดเหมือนในสมัยสุโขทัยเริ่มมีการจัดตั้งโรงเรียนมิชชันนารี โรงเรียนสามเณร เพื่อเป็นสถานที่ให้การศึกษา การศึกษาในสมัยนี้จึงยังคงเน้นความสำคัญของการฝึกอบรมด้านศีลธรรมจรรยาเป็นจุดประสงค์หลัก และวัดยังมีบทบาทสำคัญในการศึกษา เช่น สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงกวาดล้างด้านพระพุทธศาสนา มากจะไม่ทรงแต่งตั้งบุตรหลานข้าราชการผู้ใดที่ประสงค์จะถวายตัวทำราชการ ถ้าหากผู้นั้นยังไม่ได้อุปสมบท

สมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยธนบุรี แม้จะเป็นช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เพราะบ้านเมืองกำลังเร่งฟื้นฟูสิ่งต่าง ๆ กลับขึ้นมาใหม่หลังจากกรุงศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่ 2 แต่การศึกษาก็ยังได้รับความสนใจในการพัฒนาต่อยอด ในสมัยนี้มีการเขียนแบบเรียนหนังสือไทยขึ้นจำนวน 2 เล่ม ได้แก่ หนังสือประถม ก กา และหนังสือประถม มาลา และพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกจากที่ต่าง ๆ มาเก็บไว้ในพระอารามหลวง เพื่อใช้ศึกษาเล่าเรียนทางพุทธศาสนาด้วย

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสภาพการศึกษา ยังคงอยู่ในรูปแบบการจัดการศึกษาตามวัดและบ้านเรือน โดยทางรัฐและราชสำนักได้ให้การสนับสนุนอุปถัมภ์ ในสมัยนี้สถานศึกษา ยังคงจัดตั้งอยู่ในวัด และมีพระเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาเหมือนสมัยอยุธยา การเรียนยังเป็นระบบความสมัครใจ ไม่เป็นการศึกษาแบบภาคบังคับ

ความเจริญทางด้านการศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มมีการพัฒนาขึ้นในช่วงสมัยรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื่องจากเป็นยุคที่บ้านเมืองเริ่มห่างไกลจากศึกสงครามสิ่งต่าง ๆ ได้ถูกนำขึ้นมาทำนุบำรุงมากยิ่งขึ้น การศึกษาก็ได้รับการสนใจเป็นอย่างมาก มีการ

เขียนวรรณคดีที่ทรงคุณค่าเกิดขึ้นหลายเล่ม เช่น รามเกียรติ์ สังข์ทอง อิเหนา พระอภัยมณี นิราศ นรินทร์ ลิลิตตะเลงพ่าย เป็นต้น ต่อมาการศึกษาไทยเริ่มได้รับผลกระทบจากอิทธิพลตะวันตกในช่วง รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเป็นช่วงที่ชาวตะวันตกได้เดินทางเข้ามา เผยแพร่ศาสนาและอารยธรรม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเห็นควรว่าประเทศสยามถึงเวลา ที่จะต้องศึกษาอารยธรรมตะวันตกและวิทยาการใหม่ ๆ ของชาวตะวันตกแล้ว จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ มีการจัดการเรียนการสอนขึ้นในราชสำนัก ซึ่งได้เกิดการสร้างเป็นธรรมเนียมความนิยมให้เกิด การศึกษาขึ้นให้แก่เหล่าเจ้านายและบุตรหลานขุนนางที่ถวายตัวเข้ามารับราชการในพระราชวัง เมื่อ เรียนจบก็โปรดเกล้าฯ ให้รับราชการเป็นเสมียนและเป็นครูสอนหนังสือให้แก่เหล่าเจ้านายและบุตร หลานขุนนางในรุ่นต่อมา และยังมีการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกในด้านของแนวคิดการศึกษาอีก เช่น การตั้งเครื่องพิมพ์หนังสือเป็นครั้งแรก การรวบรวมและบันทึกวิชาความรู้ต่าง ๆ ไว้ที่วัด การจัดทำ หนังสืออธิบายลักษณะกายภาพ กลอน โคลงต่าง ๆ เป็นต้น

หลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมายที่สะท้อนว่าสังคมศึกษาในยุคนี้ยังคงมีจุดมุ่งหมาย ในการอบรมสั่งสอนด้านศีลธรรมและจริยธรรม หรือเพื่อความเป็นพลเมืองดีของประชาชนเป็นสำคัญ แม้จะคำนึงถึงการศึกษาเฉพาะเพศชายเป็นหลัก ดังที่รัชกาลที่ 1 ทรงให้สังคายนาพระไตรปิฎก และ โปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตมาสอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่หอพระมณเฑียรธรรม รัชกาลที่ 2 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนโดยใช้เป็นสถานที่สำหรับให้การศึกษาด้วย รัชกาลที่ 3 ทรง เอาพระทัยใส่ส่งเสริมการเรียนพระธรรมเป็นพิเศษ ทรงอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาของพระสงฆ์ที่สอบ ไล่ได้พระเปรียญ โปรดเกล้าฯ ให้จ่ายพระราชทรัพย์ช่วยบิดามารดาที่เป็นทาสของพระที่ได้เป็น พระราชาคณะ แล้วให้พ้นจากการเป็นทาส โปรดเกล้าฯ ให้ชำระและสร้างพระไตรปิฎกขึ้น และได้ทรง สร้างและปฏิสังขรณ์วัดมากมาย ทรงส่งเสริมให้ข้าราชการประชาชนสร้างวัด โดยมีพระราชประสงค์ สำคัญที่จะบำรุงความเจริญด้านจรรยาและวิชาความรู้ และโปรดเกล้าฯ ให้จารึกวิชาความรู้ไว้ กว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นต้น

ด้านเนื้อหาวิชา เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการให้การศึกษาเน้นที่การอบรมศีลธรรม จรรยา เนื้อหาที่นำมาใช้ในการอบรมสั่งสอนจึงมักเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เรื่องราวต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก เพื่อเป็นการยกตัวอย่างเปรียบเทียบให้เห็นผลของกรรมตามความเชื่อใน พระพุทธศาสนาว่า ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งเป็นหลักการอบรมที่จะช่วยให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่าง

ปกติสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เนื้อหาสาระเกี่ยวกับปัญหาสังคมยังไม่มีมีการนำมาศึกษา หรือสั่งสอนโดยตรง ส่วนความรู้เกี่ยวกับวิทยาการสมัยใหม่ทางสังคมศาสตร์ก็ยังไม่มีการนำมาสอนกัน

ด้านหนังสือเรียนแบบเรียนที่เกี่ยวกับวิชาสังคมศึกษาในยุคที่การศึกษายังไม่เป็นแบบแผน อาจจะนับได้ว่า หลักศิลาจารึก เป็นตำราสังคมศึกษาเล่มแรกที่ปรากฏเป็นหลักฐาน ต่อมาหลักฐานกล่าวถึง พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ที่พระโหราธิบดีเป็นผู้ประพันธ์ไว้ ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อจุลศักราช 1042 หรือพุทธศักราช 2224 ซึ่งเป็นบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ อันอาจจะถือเป็นตำราประวัติศาสตร์ไทยได้

หนังสือแบบเรียนของไทยในสมัยที่มีการศึกษาไม่เป็นแบบแผนมีจำนวนน้อยมาก เพราะอาศัยการคัดลอกต่อ ๆ กันมา และอิทธิพลของหนังสือเรียนจะมีไม่มากนัก เพราะจำนวนคนที่อ่านออกเขียนได้จะมีอยู่ในวงจำกัด คนส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยมีความจำเป็นในด้านวิชาหนังสือสัก

ในสมัยที่มีการศึกษาไม่เป็นแบบแผน สื่อการเรียนการสอนที่ใช้นั้นจะนำมาจากสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยนำมาดัดแปลงสำหรับใช้ในการเรียนการสอน สื่อการเรียนที่สำคัญ คือ กระจาดานดำ ดินสอขาว(ขอล์ก) และไม้บรรทัด นอกจากนี้สถานฝึกหัดวิชาชีพต่าง ๆ และสถานการณ์ที่ปรากฏในชีวิตประจำวันก็อนุมาณเข้าไว้เป็นสื่อการเรียนการสอนได้ กล่าวโดยสรุปคือการเรียนรู้จากชีวิต

สำหรับกระบวนการเรียนการสอน แต่เดิมนั้นได้มีหลักฐานบันทึกในเรื่อง โบราณศึกษา และ วิธีสอนหนังสือไทย ว่าโดยทั่วไปในสมัยก่อนยังไม่มีโรงเรียนอย่างที่เข้าใจกันในปัจจุบัน การเรียนหนังสือจึงมีอยู่แต่ที่วัดหรือบ้านขุนนาง/เจ้านาย สอนลูกศิษย์ได้คราวละ 4-5 คน ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับอาจารย์จึงติดต่อกันอย่างใกล้ชิด การสอนเรียกว่า ต่อหนังสือ หรือเรียงตัวเข้ามาต่อทีละคน ใครปัญญาทึบท่านอาจารย์ก็ต่อให้น้อย ใครปัญญาไวก็ต่อให้มาก เมื่อต่อให้คือเขียนต้นฉบับในกระดาษให้แล้วลูกศิษย์ก็เอาไปเขียนตามหรืออ่านจนจำแม่น ทายตัวได้ก็กลับแม่แบบเขียนใหม่ได้ จึงต่อให้ใหม่สูงขึ้นไปอีก ลักษณะการสอนวิชาหนังสือในสมัยนั้นจึงเป็นการเรียนการสอนตามความสามารถของนักเรียน ไม่ได้แบ่งชั้นเรียน ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ ครูจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน นักเรียนเป็นผู้อาศัยการท่องจำเป็นสำคัญ ยังไม่มีเน้นเรื่องการฝึกให้คิดใช้เหตุผลโต้แย้ง หรือวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวต่าง ๆ เป็นการเปลี่ยนแบบอย่างจากผู้ใหญ่

สำหรับการเรียนการสอนที่นับว่าเกี่ยวกับสังคมศึกษา นอกจากการเรียนรู้อย่างจำเรื่องราวด้านพระศาสนาแล้ว ยังมีการฝึกทักษะเกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิต

อยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่น เป็นคนที่มีคุณค่าต่อสังคม แต่เป็นการฝึกหัดให้ตามอย่างผู้สอน ไม่เน้นการริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เข้าทำนอง เจริญรอยตาม กัน

การประเมินผลในสมัยที่การศึกษายังไม่เป็นแบบแผนนี้ การประเมินผลไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน ขึ้นอยู่กับผู้สอนจะเป็นผู้ตรวจสอบและประเมินผลเองว่า นักเรียนคนใดมีความสามารถถึงขั้นไหน ควรจะสอนอะไรต่อ หรือควรจะกำหนดให้รู้เพียงใด สำหรับวิชาสังคมศึกษาระยะที่กล่าวถึงนี้อาจใช้วิธีการประเมินจากคนรอบข้างที่ต้องปะทะสังสรรค์อยู่เสมอ ด้วยการอยู่ร่วมกันหรือการทำงานร่วมกันว่ามีการยอมรับมากน้อยเพียงใด เป็นวิชาที่มุ่งเน้นในเรื่องความเป็นพลเมืองดี การปรับตัวเข้ากับคนอื่นและสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ฉะนั้นความหมายของคนดีจึงได้แก่คนที่ว่านอนสอนง่าย ไม่ดื้อรั้นหรือโต้แย้งผู้ใหญ่ ซึ่งบุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมักจะประสบความสำเร็จในงานอาชีพในสังคมสมัยนั้น

สรุปได้ว่า ในช่วงที่การศึกษายังไม่เป็นแบบแผน คือตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สังคมศึกษาไม่มีอยู่ในระบอบการศึกษาแผนโบราณในรูปวิชาที่ต้องสอนโดยตรง แต่มีการอบรมสั่งสอนสังคมศึกษา โดยในสมัยโบราณการอบรมสั่งสอนในทางสังคมศึกษาเป็นการศึกษาด้านจริยธรรมเป็นส่วนใหญ่ เพราะวัดเป็นผู้มีบทบาทเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน มีศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่เน้นการถ่ายทอดหรือจดจำแบบอย่าง และการปฏิบัติตามจารีตประเพณี และค่านิยมของชุมชนเป็นสำคัญ เป็นการรู้ในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อการเป็นพลเมืองดีมีคุณธรรมและอยู่ร่วมกับผู้อื่นสังคมอย่างเหมาะสม สำหรับการศึกษาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมักจะเป็นการศึกษาการประกอบอาชีพตามแบบอย่างที่บรรพบุรุษแบบสืบตระกูล

3.1.2 สมัยการศึกษาอย่างมีแบบแผน (หลังการปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5)

1) ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ.2438-2475)

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 การจัดการศึกษาของไทย โดยเฉพาะการศึกษาในราชสำนักได้นำชาวต่างชาติเข้ามาช่วยสอนช่วยจัดทำหลักสูตรและจัดวางระบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องนำมาสู่การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่มีการวางรูปแบบการศึกษาอย่างเป็นระบบ และยังได้ขยายการศึกษามายังประชาชน โดยอาศัยรูปแบบการศึกษาของโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวังซึ่งพระองค์จัดตั้งขึ้นเป็นแบบอย่าง (สุวิชัย โภคัยยะวัฒน์, 2548)

รัชกาลที่ 5 ทรงปรับปรุงระบบการจัดการศึกษาโดยการผสมผสานจัดตั้งโรงเรียนขึ้น เพื่อจัดการเรียนการสอนจากเดิมที่ใช้วัดและบ้านสำหรับการจัดการศึกษา ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลายแห่ง โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อฝึกคนเข้ารับราชการ และในปีพ.ศ. 2430 ให้ตั้งกรมศึกษาธิการ มีหน้าที่จัดการศึกษาของบ้านเมือง ต่อมาในปีพ.ศ. 2435 ได้ยกฐานะขึ้นเป็นกระทรวงธรรมการ มีหน้าที่หลัก เกี่ยวกับการจัดการศึกษา การศาสนา การพิพิธภัณฑสถาน และการพยาบาลของประเทศ

เหตุการณ์สำคัญของการปรับปรุงระบบการจัดการศึกษาไทยในระยะแรก คือทรงประกาศใช้ แผนการศึกษาแห่งชาติ เมื่อพ.ศ. 2441 ดังพระบรมราชโองการของพระองค์เรื่องตั้งโรงเรียนและหัวเมืองว่า

....ตามประเพณีที่มีมาแต่โบราณตลอดจนบัดนี้ ย่อมถือกันว่าพระภิกษุสงฆ์ตามพระอารามต่าง ๆ ทรงคุณวิชาความรู้จะสั่งสอนวิชาแก่บุตรหลานชาวบ้านควรจะเล่าเรียนได้ไปจนโต จึงเป็นธรรมเนียมที่ผู้ใดมีบุตรหลานเป็นชายควรจะเล่าเรียนวิชาแล้ว ก็พอไปฝากเป็นศิษย์อยู่ในสำนักพระภิกษุซึ่งเป็นที่นับถือ พระภิกษุท่านก็ฝึกสอนวิชาตามสมควรที่ท่านจะสอนได้ ประเพณีที่มีอยู่เช่นนี้แล้วทั่วทุกหัวเมืองก็เหมือนการฝึกสอนเป็นพื้นอยู่บ้างแล้ว แต่ยังหาเป็นระเบียบเรียบร้อยถูกต้องตามสมควรไม่ การโรงเรียนที่จะจัดตั้งตามหัวเมืองในคราวนี้ จะสอนด้วยแบบเรียนหลวงซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เรียบเรียงขึ้นใช้เป็นแบบแผนอยู่ในกรุงเทพฯ แลให้โรงเรียนหลวงซึ่งจะตั้งขึ้นตามหัวเมืองนี้เป็นต้น แบบแผนการสอนวิชาในเมืองนั้นให้พระภิกษุซึ่งสอนศิษย์อยู่ตามวัด แลอาจารย์คฤหัสถ์ซึ่งอยู่ตามบ้านในแขวงเมืองนั้น ได้ดูเป็นแบบฉบับไปสอนตามตำราหลวงทั่วกัน... (กระทรวงศึกษาธิการ, 2504 อ้างถึงใน ดลฤดี สุจิตตานนท์รัตน์, 2528)

จุดหมายของการประกาศใช้แผนการศึกษาและแผนการศึกษาแห่งชาติ คือเพื่อการจัดการศึกษาสำหรับสรรหาบุคคลเข้ารับราชการ และเพื่อใช้การศึกษาเป็นปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาประเทศ ด้วยเหตุนี้ระบบการจัดการศึกษาจึงถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับสถานะของสังคมตามยุคสมัยหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทยจึงถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคม และมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามยุคสมัย (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ม.ป.ป.)

เมื่อการศึกษาที่มีระบบมีแบบแผนเกิดขึ้น การกำหนดหลักสูตรเกี่ยวกับการเรียนการสอนจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ วิชาสังคมศึกษาได้ถูกกำหนดไว้ในหลักสูตรเมื่อพ.ศ.

2435 เป็นครั้งแรก โดยมีหลักฐานบันทึกไว้ในร่างกฎที่ 1 เรื่องพิกัดสำหรับการศึกษาในโรงเรียนมูล
สามัญร.ศ.111 ดังนี้

ข้อ 1 ทางแห่งการศึกษาโรงเรียนมูลสามัญชั้นต่ำมีกำหนด 3 ปี และในโรงเรียนมูล
สามัญชั้นสูงมีกำหนด 4 ปี (มูลชั้นต่ำและมูลชั้นสูงเทียบกับปัจจุบันคือชั้นประถมศึกษา)

ข้อ 2 การศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนมูลศึกษาชั้นต่ำนั้นคือ ธรรมจารี อ่าน เขียนแต่ง
ข้อความ ไวยากรณ์ และเลขวิธี

ข้อ 3 ทางแห่งการศึกษาในโรงเรียนมูลสามัญชั้นสูงคือ ธรรมจารี อ่าน เขียน แต่ง
ข้อความ ไวยากรณ์ เลขวิธี ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร วิทยาการ เขียนรูปภาพ และขับร้อง

ถึงแม้ว่าวิชาสังคมศึกษาจะได้กำหนดอยู่ในหลักสูตร พ.ศ.2435 แล้วก็ตาม แต่เริ่มมี
การเรียบการสอนกันจริง ๆ ในหลักสูตรเมื่อพ.ศ.2438

สังคมศึกษาในหลักสูตร พ.ศ.2438

หลักสูตรการศึกษา พ.ศ.2438 ถือเป็นหลักสูตรแรกของประเทศไทยที่มีการจัด
ระเบียบการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบและได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการศึกษาตะวันตก โดยเฉพาะ
แนวทางของโรงเรียน *Public School* ในประเทศอังกฤษ ซึ่งมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้เทียบเท่า
มาตรฐานสากลและสามารถสอบเข้ามหาวิทยาลัยชั้นนำของโลกได้ เช่น มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด
และเคมบริดจ์ หลักสูตรนี้ได้แบ่งระดับการศึกษาออกเป็น 3 ประโยค และได้กำหนดให้มีการเรียนรู้
เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ สังคมศึกษา แม้จะยังไม่ได้ใช้ชื่อวิชาโดยตรง แต่ปรากฏในลักษณะของ
พงศาวดาร และ ภูมิศาสตร์ ซึ่งนับเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาทางสังคมในประเทศไทย

ในส่วนของ พงศาวดาร ซึ่งถือเป็นเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์นั้น ยังไม่ได้รับการ
กำหนดให้เป็นวิชาเฉพาะ แต่ได้แทรกอยู่ในหนังสือหัดอ่านของวิชาภาษาไทย จุดมุ่งหมายของการ
จัดการเรียนรู้ในส่วนนี้มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักและเข้าใจความเป็นมาของบ้านเมือง ผ่านการอ่านเรื่องราวจาก
พระราชพงศาวดาร เพื่อปลูกฝังความสำนึกในความเป็นชาติและจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์
ตัวอย่างเช่น ในระดับประโยคที่ 1 ชั้น 3 กำหนดให้อ่าน *พระราชพงศาวดารย่อตอนกรุงเก่า* ส่วนใน
ประโยคที่ 2 ชั้น 2 และ 3 ให้เรียน *พระราชพงศาวดารเล่ม 1* และ *เล่ม 2* ตามลำดับ ซึ่งสะท้อนให้
เห็นถึงความพยายามของรัฐในการสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์ชาติแก่เยาวชนในช่วงเริ่มต้นของ
การจัดการศึกษาแบบใหม่

สำหรับ วิชาภูมิศาสตร์ ได้รับการกำหนดให้เป็นรายวิชาที่ต้องเรียนในประโยคที่ 3 ทุก ระดับชั้น เนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่ภูมิศาสตร์กายภาพ ภูมิศาสตร์ทวีป ไปจนถึงภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ และการฝึกทักษะการเขียนแผนที่ เช่น ประโยคที่ 3 ชั้น 1 ให้เรียน ภูมิศาสตร์ฟิสิกส์ แพลนและแผนที่ ภูมิศาสตร์สยามและเมืองใกล้เคียง ขณะที่ชั้นต่อมาจะขยายไปสู่ ภูมิศาสตร์ทวีป เอเชียและยุโรป และ ภูมิศาสตร์ทางการค้าขาย อากาศของโลก ลม มหาสมุทร และสายน้ำ ซึ่งสะท้อนถึงการบูรณาการความรู้ทั้งทางกายภาพและเศรษฐกิจเข้าด้วยกัน นับว่าเป็นเนื้อหาที่มีความทันสมัยมากเมื่อเทียบกับช่วงเวลาหลักสูตรนี้ประกาศใช้

นอกจากนี้ การจัดการเรียนรู้ในหลักสูตร พ.ศ.2438 ยังมีการกำหนด วิธีการประเมินผล ที่มุ่งเน้นการวัดความรู้เชิงความจำ โดยเฉพาะในวิชาพงศาวดารที่ใช้วิธี อ่านแล้วเล่าเรื่อง ด้วยปากเปล่า เพื่อประเมินความเข้าใจและความสามารถในการจำสาระสำคัญของเนื้อหา ส่วนในวิชา ภูมิศาสตร์ แม้จะไม่ได้ระบุวิธีประเมินไว้อย่างชัดเจน แต่ได้กำหนดให้ผู้เรียนเข้าสอบไล่ร่วมกับวิชาอื่น ปีละสองครั้ง โดยผู้สอบจะต้องได้คะแนนรวมเกินครึ่งจึงจะถือว่าสอบผ่าน วิธีการดังกล่าวสะท้อนถึง แนวคิดการประเมินผลที่มุ่งวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นหลัก มากกว่าการวัดทักษะการคิดวิเคราะห์ หรือการประยุกต์ใช้ ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่ได้รับความนิยมในระยเวลานั้นและยังคงมีอิทธิพลต่อการ ประเมินผลในยุคต่อมา

กล่าวโดยสรุป หลักสูตรการศึกษา พ.ศ.2438 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการวางรากฐาน ทาง สังคมศึกษา ในประเทศไทย แม้จะยังอยู่ในรูปของเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ แต่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาหลักสูตรในยุคถัดมา เพราะเป็นหลักสูตรที่สะท้อนการผสมผสาน ระหว่างการปลูกฝังอัตลักษณ์ความเป็นชาติและการเปิดรับความรู้จากโลกตะวันตก ตลอดจนการ ส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้าใจทั้งอดีตของตนเองและความสัมพันธ์ของประเทศกับโลกภายนอก ซึ่งนับเป็น พื้นฐานสำคัญของการศึกษาทางสังคมในระบบการศึกษาไทย

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2448

หลักสูตรการศึกษา พ.ศ.2448 เป็นหลักสูตรที่ได้รับการปรับปรุงจากหลักสูตรเดิม พ.ศ.2438 เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อ พัฒนาการศึกษาของชาติให้ก้าวทันประเทศที่มีความเจริญทางวิทยาการมากกว่า โดยเฉพาะประเทศ ญี่ปุ่น ซึ่งไทยได้ส่งคณะข้าหลวงไปศึกษาดูงานในปี พ.ศ.2441 นำโดยพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ จาก การศึกษาดังกล่าวได้มีการจัดทำแผนการศึกษาฉบับใหม่ในปี พ.ศ.2445 และต่อมาปรับปรุงจน

กลายเป็นหลักสูตร พ.ศ.2448 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชั้นเรียนจากระบบ ประโยค มาเป็น ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และ มัธยมสูง โดยให้มัศึกษามี 3 ชั้น และมัธยมสูงมี 2 ชั้น ทั้งนี้ หลักสูตรสังคมศึกษายังคงจัดการเรียนเฉพาะในระดับมัธยมศึกษา ส่วนระดับมัธยมสูงยังคงใช้เนื้อหา ตามหลักสูตรเดิม พ.ศ.2438

เนื้อหาวิชาสังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2448 ได้ขยายขอบเขตให้กว้างขึ้นและ ครอบคลุมมากกว่าหลักสูตรเดิม โดยประกอบด้วย 3 รายวิชาหลัก ได้แก่ วิชาจรรยา ภูมิศาสตร์ และ พงศาวดาร ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวโน้มการบูรณาการความรู้ด้านศีลธรรม คุณธรรม และความรู้ เกี่ยวกับประเทศตนเองและโลกภายนอกเข้าด้วยกัน

ในระดับ มัธยมศึกษาปีที่ 1 กำหนดให้เรียน จรรยา เน้นเรื่องศีล 5 และธรรมเบญจ กัลยาณธรรม รวมถึงความประพฤติในชีวิตประจำวัน ส่วนวิชา ภูมิศาสตร์และพงศาวดาร มุ่งให้เรียนรู้ เกี่ยวกับภูมิศาสตร์สยาม ฝึกเขียนรูปประเทศ และอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ประกอบการ เรียนภูมิศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของ ชาติ

ในระดับ มัธยมศึกษาปีที่ 2 เนื้อหาได้ขยายไปถึงการศึกษาระดับเพื่อนบ้านและ ประเทศสำคัญในโลก เพื่อให้ผู้เรียนมีมุมมองเปรียบเทียบและเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ขณะเดียวกันก็ยังคงเน้นการเรียน จรรยา เพื่อปลูกฝังความประพฤติดีควบคู่กับการเรียนรู้ด้านความรู้ ทั่วไป

ส่วนในระดับ มัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้เพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับ ทางการค้าระหว่างประเทศ สยามกับประเทศอื่น ๆ และการฝึกทักษะการเขียนแผนที่ รวมถึงการเรียน วัตทางในแผนที่ ซึ่งสะท้อน ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับภูมิศาสตร์เศรษฐกิจและการพัฒนาทักษะเชิงปฏิบัติในการใช้แผนที่ อย่างเป็นระบบ

สิ่งที่โดดเด่นในหลักสูตรฉบับนี้คือการเพิ่ม วิชาจรรยา เข้ามาเป็นรายวิชาอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก โดยมีเป้าหมายเพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และความประพฤติที่เหมาะสมใน ชีวิตประจำวันของผู้เรียน ซึ่งสะท้อนแนวคิดการศึกษาแบบองค์รวม (holistic education) ที่มุ่ง พัฒนาทั้งด้านความรู้ ความคิด และคุณธรรมควบคู่กัน

ในด้านแนวทางการสอนและสื่อการเรียนรู้ หลักสูตร พ.ศ.2448 มีความก้าวหน้ามาก ขึ้น โดยมีการจัดทำคำชี้แจงการใช้หลักสูตรและแนวทางการสอนอย่างชัดเจน เช่น ในรายวิชาจรรยา

ได้กำหนดให้ครู อธิบายพร้อมยกตัวอย่าง และ ตรวจตราความประพฤติของนักเรียน อย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ยังมีคำแนะนำเกี่ยวกับการสอนพงศาวดารโดยหลวงประเสริฐอักษรนิติ ซึ่งเสนอให้ครู ส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการอ่าน การเขียนตามคำบอก และการเรียงความ ตลอดจนการตั้งคำถามเชิงวิเคราะห์เพื่อฝึกให้ผู้เรียนเข้าใจเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง เช่น การแต่ง ใบบอกราชการ หรือ พระราชสาสน์ ตามตัวอย่างในพงศาวดาร ทั้งยังแนะนำให้บูรณาการการเรียนพงศาวดารเข้ากับ วิชาภาษาไทย เพื่อพัฒนาทักษะการใช้ภาษาและการคิดเชิงเหตุผล

ในส่วนของวิชาภูมิศาสตร์ หลวงจรีสวณะพันธ์ได้จัดทำหนังสือ *วิธีสอนตำรา ภูมิศาสตร์* ซึ่งถือเป็นคู่มือครูเล่มแรก ๆ ที่อธิบายขั้นตอนการสอนอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมหัวข้อ สำคัญ เช่น การสอนเรื่องเส้นรุ้งเส้นแวง การหมุนของโลก อากาศ ลมสินค้า และวิธีใช้แผนที่โลก แผนที่ประเทศไทย และลูกโลกเป็นสื่อประกอบการเรียนรู้ ซึ่งเป็นพัฒนาการที่สำคัญในการนำสื่ออุปกรณ์ มาช่วยส่งเสริมความเข้าใจของผู้เรียน

จากการพิจารณาโดยรวมจะเห็นได้ว่า หลักสูตร พ.ศ.2448 มีพัฒนาการทาง สังคมศึกษา ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งในด้านเนื้อหา วิธีการสอน และการใช้สื่อการเรียนรู้ โดยเฉพาะการบูรณาการ ศีลธรรมเข้ากับประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาเป็นคนดี มีความรู้รอบตัว เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น และเข้าใจโลก นับเป็นการวางรากฐานของสังคมศึกษาในมิติที่ครอบคลุมทั้งด้าน พฤติกรรม คุณธรรม และทักษะทางวิชาการ แม้การประเมินผลในหลักสูตรนี้ยังคงใช้วิธีการสอบรวม เช่นเดิม แต่การพัฒนาด้านวิธีการสอนและการใช้สื่อได้สร้างความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ต่อยอดมาสู่ หลักสูตรสมัยใหม่ในเวลาต่อมา

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2454

หลักสูตรการศึกษา พ.ศ.2454 ถือเป็นอีกก้าวสำคัญของพัฒนาการทางการศึกษาของ ไทยในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยเป็นการปรับปรุงหลักสูตรจากฉบับเดิม พ.ศ.2448 ให้มีความเป็นระบบ และมีความละเอียดรอบคอบมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็น หลักสูตรแรก ที่มีการกำหนด วัตถุประสงค์ของวิชาไว้อย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนถึงแนวโน้มของการจัดการศึกษาที่เริ่มมุ่งเน้นการ พัฒนาผู้เรียนตามเป้าหมายทางพฤติกรรมและคุณธรรมอย่างมีจุดหมาย นอกจากนี้ หลักสูตรฉบับนี้ยัง มีการแยกเป็น หลักสูตรมัธยมศึกษาชายและหลักสูตรมัธยมศึกษาหญิง ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีการจัด การศึกษาตามเพศ โดยสะท้อนแนวคิดทางสังคมในสมัยนั้นที่มองบทบาทชายหญิงแตกต่างกัน ทั้งใน ด้านการดำรงชีวิตและการทำหน้าที่ในสังคม

ในเชิงโครงสร้าง หลักสูตร พ.ศ.2454 กำหนดให้มีการเรียน มัธยมศึกษา 3 ปี (เทียบได้กับมัธยมต้นในปัจจุบัน) และ มัธยมสูง 3 ปี (เทียบได้กับมัธยมปลาย) โดยในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จะเรียนวิชาจรรยา ภูมิศาสตร์ และพงศาวดารรวมกัน ส่วนในระดับมัธยมสูงมีการแยกวิชาภูมิศาสตร์ และพงศาวดารออกจากกันอย่างเป็นทางการ เพื่อให้สามารถจัดการเรียนรู้ได้ลึกซึ้งและเฉพาะด้านมากขึ้น

ในส่วนของ วัตถุประสงค์รายวิชา ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของหลักสูตรฉบับนี้ วิชาจรรยาได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ให้เป็นการกล่อมเกลาสันดาน อธิยาศัยใจคอ ฝึกหัดให้ใฝ่รู้อบรมคุณแก่ฐานะที่จะเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันดีในภายหน้า ส่วนวิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดารมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีความรู้เรื่องบ้านเมืองของตน เรื่องโลก และชนชาติต่าง ๆ เพื่อให้รู้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับนานาอารยประเทศ อันจะก่อให้เกิดความรักชาติและความปรารถนาที่จะบำรุงบ้านเมืองของตน (กระทรวงธรรมการ, 2454 อ้างถึงใน ดลฤดี สุจิตตานนท์รัตน์, 2528) วัตถุประสงค์ทั้งสองประการนี้แสดงให้เห็นว่าหลักสูตรได้มุ่งเน้นการสร้าง พลเมืองดี ที่มีทั้งคุณธรรมและความรู้ความเข้าใจในโลกกว้างควบคู่กัน

ในระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น

- วิชาจรรยา มีอัตราเวลาเรียน 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เนื้อหามีความแตกต่างกันระหว่างหลักสูตรชายและหญิง โดย

หลักสูตรมัธยมศึกษาชาย เน้นปลูกฝังจิตสำนึกแห่งความรับผิดชอบ ความรู้ผิดชอบชั่วดี ความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

หลักสูตรมัธยมศึกษาหญิง เน้นการครองตน ครองคน และครองสมบัติ เช่น การวางตนให้เหมาะสม การอดทน การมีน้ำใจต่อครอบครัว และการบริหารจัดการทรัพย์สินในครัวเรือน สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิด เพศสภาพทางการศึกษา (gendered education) ที่มุ่งเตรียมชายหญิงให้ทำหน้าที่ตามบทบาทในสังคมไทยสมัยนั้น

- วิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดาร มีเนื้อหาครอบคลุมมากขึ้น ได้แก่ การเรียนรู้ประเทศสยามโดยละเอียด ความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศ ความรู้เกี่ยวกับทวีปต่าง ๆ โดยเฉพาะเอเชียและยุโรป รวมถึงการศึกษาลักษณะภูมิประเทศ อากาศ และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละภูมิภาค ทั้งยังให้ผู้เรียนฝึกอ่านและเขียนแผนที่ รวมถึงทำความเข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น กลางวันกลางคืน น้ำขึ้นน้ำลง สุริยุปราคา และจันทรุปราคา

ในระดับมัธยมศึกษาสูง ซึ่งเทียบได้กับมัธยมปลายในปัจจุบัน หลักสูตรได้แยกวิชา ภูมิศาสตร์และพงศาวดารออกจากกันอย่างเป็นทางการ โดยกำหนดให้เรียน

- วิชาพงศาวดาร ปีที่ 1 และ 2 เรียน 2 ชั่วโมงครึ่งต่อสัปดาห์ และปีที่ 3 เรียน 3 ชั่วโมง เนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่พงศาวดารของมนุษยชาติในทวีปเอเชีย ยุโรป และอเมริกาเหนือ เช่น เรื่องราวของจีน อินเดีย กรีก โรมัน การเกิดขึ้นของระบอบรัฐสภา ศาสนาต่าง ๆ ของโลก และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจในยุคกลางและยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม ตลอดจนการศึกษา สงครามและพัฒนาการของอารยธรรม โดยมีการแนะนำให้ใช้ตำรา *Beganot's physics and politics* เป็นแบบเรียนประกอบ ซึ่งสะท้อนแนวโน้มการเรียนรู้แบบตะวันตกที่มุ่งเน้นการคิดวิเคราะห์ และการเปรียบเทียบอารยธรรมของโลก

- วิชาภูมิศาสตร์ ปีที่ 1 และ 2 เรียน 1.5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และปีที่ 3 เรียน 2 ชั่วโมง เนื้อหาครอบคลุมการศึกษาประเทศสยามและประเทศใกล้เคียง ทวีปต่าง ๆ และภูมิอากาศ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะภูมิประเทศกับการประกอบอาชีพและเศรษฐกิจของผู้คน

หลักสูตรฉบับนี้ยังมีลักษณะเด่นที่แสดงถึงความ ยึดหยุ่นทางเนื้อหา โดยมีได้กำหนด รายละเอียดของแต่ละชั้นเรียนอย่างตายตัว แต่ให้ครูเลือกเนื้อหาที่เหมาะสมกับบริบทผู้เรียนได้ พร้อมทั้งเสนอต่อเจ้าพนักงานการศึกษาเพื่ออนุมัติก่อนสอน ถือเป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เปิดโอกาส ให้ครูมีอิสระทางวิชาการมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด หลักสูตรฐานโรงเรียน (school-based curriculum) ในระยะต่อมา

นอกจากนี้ ระบบการวัดและประเมินผลก็มีพัฒนาการชัดเจน โดยในระดับมัธยมศึกษา ตอนต้นได้กำหนดให้ สอบเรียงตัว เฉพาะวิชาบังคับ ส่วนวิชาเลือกให้การให้คะแนนร้อยละเฉลี่ย รวมทั้งชั้น ขณะทีระดับมัธยมศึกษาสูงให้มีการ สอบไล่ตลอดทั้งประโยค ซึ่งหมายถึงการสอบปลาย ระดับชั้นรวมทุกวิชา เพื่อวัดผลการเรียนรู้ในภาพรวม

โดยสรุป หลักสูตร พ.ศ.2454 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของพัฒนาการสังคมศึกษาใน ประเทศไทย เนื่องจากเป็นหลักสูตรที่มีการระบุวัตถุประสงค์ทางการศึกษาอย่างชัดเจนที่สุดในช่วงต้น ของประวัติศาสตร์การศึกษาไทย มีการแยกเพศในการจัดการเรียนการสอน มีการกำหนดแนวทางการ สอนที่เน้นคุณธรรม ความรู้ ความเข้าใจในโลก และการรักชาติ ทั้งยังวางรากฐานแนวคิดพลเมืองดีใน บริบทสังคมไทยยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งได้สืบทอดแนวคิดดังกล่าวต่อเนื่องมาจนถึงยุคหลักสูตร ปฏิรูปการศึกษาสมัยใหม่

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2456

หลักสูตรการศึกษา พ.ศ.2456 เป็นหลักสูตรที่ได้รับการปรับปรุงต่อเนื่องจากฉบับ พ.ศ.2454 โดยคงโครงสร้างพื้นฐานของระบบการศึกษาและเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาไว้เช่นเดิม แต่ได้ปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางประการให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไป ในช่วงต้นรัชกาลที่ 6 ทั้งนี้ ยังคงจัดการศึกษาแยกเป็น หลักสูตรมัธยมชาย และ หลักสูตรมัธยมหญิง โดยมีโครงสร้างระดับชั้นเรียนที่ชัดเจนขึ้น ได้แก่ มัธยมต้น 3 ปี (เทียบเท่าประถมศึกษาตอนปลายในปัจจุบัน) มัธยมตอนกลาง 3 ปี (เทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนต้น) และมัธยมตอนปลาย 2 ปี (เทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลาย) รวมทั้งหมด 8 ปีของการศึกษาระดับมัธยมศึกษา

หลักสูตรฉบับนี้ยังคงยึดแนวคิดและวัตถุประสงค์ของวิชาสังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2454 โดยมุ่งเน้นการสร้างพลเมืองดี มีคุณธรรม รักชาติ และเข้าใจโลกกว้าง ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการศึกษาของคนในชาติที่ต้องการหล่อหลอมผู้เรียนให้มีทั้งคุณธรรม จริยธรรม และความรู้คู่กันไป วัตถุประสงค์ของวิชาจรรยายังคงมุ่ง กล่อมเกลาสันดานและอัธยาศัยให้สมกับฐานะของไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดินที่ดี ส่วนวิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดารมุ่ง ให้ผู้เรียนรู้เรื่องบ้านเมืองของตนและของโลก ตลอดจนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อปลูกฝังความรักชาติและความปรารถนาที่จะบำรุงบ้านเมืองของตน (กระทรวงธรรมการ, 2456 อ้างถึงใน ดลฤดี สุจิตตานนท์รัตน์, 2528)

ในระดับ มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนกลาง หลักสูตรยังคงกำหนดให้เรียน 3 วิชาหลัก ได้แก่ จรรยา ภูมิศาสตร์ และพงศาวดาร โดยมีเนื้อหาคล้ายคลึงกับหลักสูตรเดิม เพียงแต่มีการขยายรายละเอียดในระดับมัธยมตอนกลางให้ลึกและกว้างขึ้น เช่น การศึกษาประเทศเพื่อนบ้าน การเปรียบเทียบวัฒนธรรมระหว่างประเทศ และการฝึกทักษะการเขียนแผนที่ที่ซับซ้อนขึ้น เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้ระดับมัธยมตอนปลาย

ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งลดระยะเวลาเรียนจาก 3 ปี เหลือเพียง 2 ปีนั้น ได้ตัดวิชาจรรยาออก เหลือเพียง วิชาพงศาวดาร และ วิชาภูมิศาสตร์ โดยมุ่งเน้นเนื้อหาที่กว้างขวางและเชื่อมโยงกับบริบทโลกมากขึ้น

- วิชาพงศาวดาร กำหนดเวลาเรียน 2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ โดยให้ สอนพงศาวดารโลก ในลักษณะสรุปความ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติและอารยธรรมโลก สามารถเชื่อมโยงกับพงศาวดารของประเทศตนเองได้อย่างมีเหตุผล ทั้งนี้ โรงเรียนต้องเสนอหัวข้อการสอนให้ กรมศึกษาธิการพิจารณาและอนุญาตก่อน จึงจะใช้สอนได้

- วิชาภูมิศาสตร์ กำหนดเวลาเรียน 1 ชั่วโมงครึ่งต่อสัปดาห์ มีลักษณะคล้ายวิชา พงศาวดาร โดยให้สอน ภูมิศาสตร์โลกที่เกี่ยวข้องกับการค้าขาย โดยเฉพาะในทวีปยุโรปและอเมริกา เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจลักษณะทางเศรษฐกิจของโลกในยุคนั้น โรงเรียนต้องเสนอหัวข้อให้กรมศึกษาธิการ ตรวจสอบและอนุมัติเช่นเดียวกัน เพื่อรักษามาตรฐานการเรียนการสอนให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั่วประเทศ

การกำหนดให้โรงเรียนส่งหัวข้อการสอนมาขออนุมัติจากกรมศึกษาธิการก่อน ถือเป็นนโยบายการควบคุมคุณภาพทางการศึกษา ที่สำคัญในยุคนั้น ซึ่งแม้จะเปิดโอกาสให้ครูมีอิสระในการ ออกแบบเนื้อหา แต่ก็อยู่ภายใต้ระบบการกำกับดูแลจากส่วนกลาง เพื่อป้องกันความแตกต่างระหว่าง โรงเรียนมากเกินไป

ในช่วงเวลานี้ การจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาได้รับอิทธิพลจากกิจการลูกเสือ ซึ่ง เริ่มต้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยเฉพาะใน วิชาจรรยา ที่แม้ ไม่ได้กำหนดไว้ในระดับมัธยมปลาย แต่ในระดับมัธยมต้นและกลางได้ใช้ *วิถีลูกเสือ* ในการสอน กล่าวคือ ให้ปฏิบัติจริง มีผู้กำกับควบคุม และใช้รางวัลหรือบทลงโทษเป็นแรงจูงใจ ซึ่งแสดงถึงการ เปลี่ยนแปลงจากการสอนเชิงท่องจำแบบเดิม มาสู่การเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติจริง (experiential learning) ที่มุ่งพัฒนาพฤติกรรมและวินัยของผู้เรียน

สำหรับ แนวทางการสอนพงศาวดารและภูมิศาสตร์ หลักสูตรนี้ยังคงแนวทางเดียวกับ หลักสูตร พ.ศ. 2454 โดยเน้นการเรียนรู้ผ่านการสังเกต การเทียบเคียง และการใช้เหตุผล เพื่อให้ ผู้เรียนเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและอารยธรรมในอดีต ปัจจุบัน และคาดการณ์ถึงอนาคตได้ ซึ่งถือเป็นการพัฒนาแนวคิดเชิงวิเคราะห์ทางสังคมในระดับต้นของประเทศไทย

ในด้านการวัดและประเมินผล หลักสูตรนี้กำหนดให้มีการสอบไล่ (หรือ การไล่หลวง) เฉพาะในระดับมัธยม โดยมีข้าหลวงตรวจการหรือข้าหลวงธรรมการเป็นผู้จัดสอบภายใต้ระเบียบที่ กรมศึกษาธิการกำหนด ซึ่งแสดงถึงการพยายามจัดระบบการประเมินผลให้มีมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ

โดยสรุป หลักสูตร พ.ศ.2456 แม้จะไม่มี การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจากหลักสูตร พ.ศ.2454 มากนัก แต่ได้แสดงให้เห็นถึง พัฒนาการของแนวคิดสังคมศึกษาในมิติของการจัดการ เรียนรู้แบบมีเหตุผล มีการควบคุมมาตรฐาน และเปิดโอกาสให้ครูมีความยืดหยุ่นในกรอบที่กำหนด อีก

ทั้งยังสะท้อนอิทธิพลของการเรียนรู้แบบลูกเสือ ซึ่งมุ่งพัฒนา คณิต มีวินัย และมีความรับผิดชอบต่อสังคม อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษาสังคมในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2464

หลักสูตรการศึกษา พ.ศ.2464 เป็นหลักสูตรที่เกิดขึ้นในช่วงปลายรัชกาลที่ 6 ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือเป็น หลักสูตรปรับปรุง เพื่อแก้ไขปัญหาทางด้านอาชีวศึกษา โดยเฉพาะการพัฒนาวิชา หาเลี้ยงชีพ หรือวิชาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศในยุคที่เริ่มมีการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม แต่ในส่วนของ วิชาสามัญ โดยเฉพาะหมวดวิชาสังคมศึกษา ยังคงยึดรูปแบบและสาระสำคัญตามหลักสูตร พ.ศ.2456 เกือบทั้งหมด

หลักสูตรฉบับนี้ยังคงแบ่งระดับชั้นเช่นเดียวกับหลักสูตร พ.ศ.2456 คือ มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี (เทียบเท่าประถมปลาย) มัธยมศึกษาตอนกลาง 3 ปี (เทียบเท่ามัธยมต้น) และมัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี (เทียบเท่ามัธยมปลาย) รวมระยะเวลา 8 ปี โดยยังคงจัดการศึกษาแยกเป็นหลักสูตรมัธยมชายและมัธยมหญิงเช่นเดิม และวัตถุประสงค์ของวิชาสังคมศึกษาในหลักสูตร พ.ศ.2464 ยังคงมีสาระเช่นเดียวกับหลักสูตร พ.ศ. 2456 คือ เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียน รู้จักตน รู้จักบ้านเมือง รู้จักโลก และเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อให้เกิดความรักชาติ ความจงรักภักดี และความปรารถนาที่จะบำรุงรักษาประเทศชาติ ทั้งยังมุ่งเน้นการกลมกลืนจิตใจให้เป็นพลเมืองดี มีคุณธรรม และประพฤติชอบตามหลักศีลธรรม

ในส่วนของ เนื้อหาวิชาสังคมศึกษา ยังคงประกอบด้วย วิชาจรรยา เน้นการปลูกฝังคุณธรรม ความรับผิดชอบ และวินัยในตนเอง โดยมีการสอนตามแนวทางลูกเสือ ซึ่งให้ผู้เรียนปฏิบัติจริง มีผู้กำกับดูแล และใช้ระบบรางวัล-ลงโทษเพื่อสร้างพฤติกรรมที่ดี วิชาพงศาวดาร สอนให้เข้าใจประวัติศาสตร์ของชาติไทยและอารยธรรมโลก เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติและสามารถนำมาประยุกต์คิดเปรียบเทียบกับประเทศของตน และวิชาภูมิศาสตร์ มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจลักษณะทางภูมิประเทศของประเทศสยาม ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การค้า และการคมนาคมกับประเทศอื่น ๆ รวมถึงภูมิศาสตร์ของทวีปต่าง ๆ โดยเฉพาะเอเชียและยุโรป

แม้โครงสร้างและสาระของหลักสูตรจะไม่ต่างจากฉบับก่อนหน้า แต่สิ่งที่โดดเด่นและถือเป็นพัฒนาการใหม่ในหลักสูตร พ.ศ. 2464 คือ การจัดทำ หนังสือเรียนเป็นชุด สำหรับวิชาสังคมศึกษาอย่างเป็นระบบโดยกระทรวงธรรมการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนให้มีมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ หนังสือเรียนแบ่งออกเป็น 4 ชุดหลัก ได้แก่

- ชุดแบบสอนอ่าน: เช่น *สอนอ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 1-2, ประวัติการณ์ทวีปยุโรป, ประวัติการณ์ทวีปแอฟริกาใต้*
- ชุดจรรยา: เช่น *ธรรมจรรยา เล่ม 1-6, เบญจศีลเบญจธรรม, วิธีสอนเบญจศีลเบญจธรรม, และ เรื่องพระพุทธรูปศาสนา*
- ชุดพงศาวดาร: เช่น *พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาค 1-2, เทศนาพระราชประวัติ พงศาวดารกรุงธนบุรี, และ วิธีสอนพงศาวดาร*
- ชุดภูมิศาสตร์: เช่น *ภูมิศาสตร์ประเทศไทย วิธีสอนภูมิศาสตร์ และ แบบเรียนดูแผนที่*

หนังสือเรียนเหล่านี้ไม่เพียงจัดทำเพื่อใช้ในโรงเรียนของรัฐเท่านั้น แต่ยังเป็นต้นแบบให้โรงเรียนเอกชนใช้ได้เมื่อได้รับอนุญาตจากกระทรวงธรรมการ ทั้งนี้ เพื่อให้การเรียนการสอนสังคมศึกษามีความเป็นระบบและมีเนื้อหาสอดคล้องกันทั่วประเทศ

ในด้านสื่อและกระบวนการจัดการเรียนการสอน ยังคงสืบต่อแนวทางของหลักสูตร พ.ศ.2456 โดยให้ความสำคัญกับการสังเกต การเปรียบเทียบ การคิดวิเคราะห์ และการใช้เหตุผล เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต นอกจากนี้ ยังคงเน้นการใช้สื่อจริง เช่น แผนที่ ลูกโลก และภาพประกอบทางภูมิศาสตร์ เพื่อเสริมการเรียนรู้ให้เกิดความเข้าใจอย่างเป็นรูปธรรม

อาจกล่าวได้ว่า หลักสูตร พ.ศ.2464 ในส่วนเค้าโครงโดยทั่วไปและการแบ่งชั้นต่าง ๆ นั้นยังคงคล้ายคลึงกับหลักสูตร พ.ศ.2456 ต่างกันแต่ว่าหลักสูตรนี้เน้นความสำคัญของวิชาอาชีวศึกษาขึ้น แต่ไม่กระทบต่อวิชาจรรยา ภูมิศาสตร์ และพงศาวดารเลย คงใช้ตามที่ปรับปรุงในพ.ศ. 2456 และหลักสูตรนี้ได้ใช้ต่อมาจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง เว้นแต่ชั้นมัธยมตอนปลายที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรที่มีการแยกเป็นแผนกในพ.ศ.2471 ดังจะอธิบายรายละเอียดต่อไป

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2471

หลักสูตรการศึกษา พ.ศ.2471 ถือเป็นหลักสูตรที่ปรับปรุงเฉพาะระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยกำหนดระยะเวลาเรียน 2 ปี และแบ่งออกเป็น 3 แผนก คือ แผนกกลาง แผนกภาษา และแผนกวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกแนวทางการศึกษาให้สอดคล้องกับความถนัดและอาชีพในอนาคตได้มากขึ้น หลักสูตรฉบับนี้มีจุดเด่นสำคัญ คือเป็นครั้งแรกที่มีการเพิ่ม วิชาจรรยา เข้ามาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งแต่เดิมกำหนดให้เรียนเฉพาะวิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดาร

เท่านั้น การบรรจุวิชาจรรยาในหลักสูตรระดับสูงสะท้อนถึงแนวคิดการศึกษาที่มุ่งพัฒนา คนดีมีคุณธรรม ควบคู่กับ คนเก่งมีความรู้ โดยมุ่งปลูกฝังเจตคติและจริยธรรมที่เหมาะสมกับการเป็นพลเมืองดีของชาติ

สังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในหลักสูตรนี้มีกำหนดไว้ 2 รายวิชา คือ

- วิชาจรรยา ให้สอนตามแนวทางจากหนังสือ *แนวสอนวิชาจรรยาของโรงเรียนนายร้อยทหารบก* โดยครูผู้สอนสามารถจัดลำดับเนื้อหาได้เองว่าเรื่องใดควรสอนก่อนหรือหลัง พร้อมทั้งให้นักเรียน สวดมนต์ ไหว้พระ และฟังเทศน์สัปดาห์ละครั้ง อย่างไรก็ตาม ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พุทธศาสนิกชนไม่จำเป็นต้องเข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าว ซึ่งแสดงถึงหลักการเคารพเสรีภาพทางศาสนา และการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา ถือเป็นแนวคิดที่ก้าวหน้าและส่งผลต่อวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมไทย

- วิชาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ ซึ่งเปลี่ยนชื่อจาก *พงศาวดาร* มาเป็น *ประวัติศาสตร์* และมีการบูรณาการกับวิชาภูมิศาสตร์เข้าด้วยกัน เนื้อหาวิชาครอบคลุมทั้งประวัติศาสตร์ประเทศสยามและพุทธศาสนาในประเทศไทย ตลอดจนประวัติศาสตร์ของประเทศเพื่อนบ้านในแหลมอินโดจีน เช่น พม่า มอญ เขมร และญวน โดยเน้นให้เรียนรู้ด้านเหตุการณ์ทางการเมืองและความสัมพันธ์กับสยาม นอกจากนี้ยังมีการเรียนเกี่ยวกับประเทศจีนและญี่ปุ่นในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง เช่น ลัทธิของซุนยัตเซน การปฏิรูปญี่ปุ่นหลังยุคโชกุน และการเข้าสู่สงครามโลก ตลอดจนหัวข้อ โลกภายหลังมหาสงครามเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจผลของสงครามและลัทธิการเมืองต่าง ๆ ในยุคนั้น

จากเนื้อหาที่กำหนดให้เรียนจะเห็นได้ว่าหลักสูตร พ.ศ.2471 มีพัฒนาการด้านแนวคิดสังคมศึกษาอย่างชัดเจน กล่าวคือ ได้เปลี่ยนจากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงความจำมาเป็นการเรียนรู้เชิงเหตุผลและความเข้าใจ โดยเฉพาะการมุ่งให้ผู้เรียนเห็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชีย และเน้นศึกษาประเทศเพื่อนบ้านแทนการมุ่งไปยังประเทศตะวันตกเหมือนหลักสูตรก่อนหน้า นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับ ภูมิศาสตร์เชิงประวัติศาสตร์ ที่มุ่งให้เข้าใจบริบทของพื้นที่วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง

อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในหลักสูตรนี้ไม่ได้เปิดสอนครบทุกแผนก โดยกำหนดให้เรียนเฉพาะแผนกกลางและแผนกภาษาเท่านั้น มีอัตราเวลาเรียนสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง ส่วนแผนกวิทยาศาสตร์ไม่ได้กำหนดให้เรียนเลย ซึ่งส่งผลให้นักเรียนในสายวิทยาศาสตร์

ขาดความรู้พื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ อันเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาความเข้าใจในสังคม

ในด้านหนังสือเรียนและสื่อการสอน มีพัฒนาการสำคัญ โดยกระทรวงธรรมการได้อนุญาตให้โรงเรียนหรือเอกชนจัดพิมพ์หนังสือเรียนเพิ่มเติมได้ แต่ต้องขออนุญาตและส่งสำเนา 25 เล่มให้กระทรวงตรวจสอบก่อนเผยแพร่ การควบคุมลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐในการรักษามาตรฐานของเนื้อหาการเรียนการสอนให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั่วประเทศ ขณะเดียวกันยังเปิดโอกาสให้สถานศึกษาและภาคเอกชนมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อการเรียนรู้อีกด้วย

ในช่วงเวลานี้ยังมีพัฒนาการที่สำคัญด้านการเรียนการสอน โดยการเผยแพร่หนังสือ *หลักการสอน* ของ นาย ท.ส. โอนีลส์ หัวหน้าแผนกครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งกระทรวงธรรมการได้รับลิขสิทธิ์เมื่อปี พ.ศ. 2476 เพื่อใช้เป็นคู่มือสำหรับครู หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะการสอน วิธีสร้างแรงจูงใจ การตั้งคำถาม การใช้สื่อ และการวัดผล ถือเป็นงานเริ่มต้นของแนวคิด การฝึกหัดครูอย่างเป็นระบบ ที่ส่งผลให้ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษามีแนวทางปรับปรุงตนเองและพัฒนาทักษะวิชาชีพได้อย่างเป็นรูปธรรม

สำหรับการวัดและประเมินผล กรมศึกษาธิการได้ปรับระบบการสอบ โดยให้จัดสอบกลางเฉพาะชั้นมัธยมบริบูรณ์ (มัธยมศึกษาปีที่ 8) ส่วนระดับอื่นให้โรงเรียนจัดสอบเอง เพื่อลดภาระของรัฐบาลและกระตุ้นให้โรงเรียนมีความรับผิดชอบต่อการประเมินผลของตนเอง แสดงให้เห็นถึงความไว้วางใจในศักยภาพของครูและผู้บริหารสถานศึกษา ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีการจัดสอบระดับชาติ เพื่อควบคุมคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั่วประเทศ

กล่าวโดยสรุป หลักสูตร พ.ศ.2471 เป็นหลักสูตรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพัฒนาการของสังคมศึกษาไทย เป็นหลักสูตรที่ทำให้วิชาจรรยาถูกบรรจุไว้ครบทุกระดับ เกิดชื่อวิชา *ประวัติศาสตร์* ในระดับมัธยมและมีการบูรณาการความรู้ด้านภูมิศาสตร์เข้าด้วยกัน จึงสะท้อนแนวคิดใหม่ของการจัดการศึกษาในยุคเปลี่ยนผ่านจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ประชาธิปไตย ที่เน้นการสร้างคนดี มีเหตุผล เข้าใจโลก และเคารพความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรม ตลอดจนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาครูและระบบการสอนอย่างมีหลักการ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาสังคมในยุคต่อมา

2) สมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ.2475 ถึง ปัจจุบัน)

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในปีพ.ศ.2475 ได้มีพระบรมราชโองการประกาศการแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่ งานปรับปรุงหลักสูตรต้องการเวลาจึงคงใช้หลักสูตรเก่าไปก่อน ถึงปีพ.ศ. 2480 จึงได้มีประมวลศึกษาพิเศษกำหนดหลักสูตรและประมวลการสอนออกบังคับใช้ นับเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งโครงสร้างของหลักสูตรขึ้นใหม่

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2480

หลักสูตรพ.ศ. 2480 จัดทำขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ซึ่งส่งผลให้แนวทางการศึกษาของชาติปรับเปลี่ยนไป โดยเฉพาะในด้านสังคมศึกษาที่มุ่งพัฒนาเยาวชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย หลักสูตรฉบับนี้ได้ปรับโครงสร้างระดับมัธยมศึกษาใหม่ แบ่งออกเป็น *มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี* โดยยกเลิกชั้นมัธยมสูงเดิมและกำหนดให้การเตรียมอุดมศึกษาเป็นหน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษา ภายใต้หลักสูตรใหม่นี้สังคมศึกษาได้ถูกจัดระเบียบใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับระบอบการปกครองและความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยมี 3 วิชาหลัก คือ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์

ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

- วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม มีอัตราเวลาเรียน 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เน้นให้ผู้เรียนรู้จักหน้าที่ต่อครอบครัว โรงเรียน ชาติ พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ รวมถึงรู้จักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย การบริหารราชการแผ่นดิน และวันสำคัญของชาติ ส่วนเนื้อหาด้านศีลธรรมเน้นการปลูกฝังคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความสามัคคี ความอดุสาหะ และความมัธยัสถ์

- วิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ กำหนดเรียนรวมกันสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง โดยภูมิศาสตร์เน้นภูมิศาสตร์กายภาพ ภูมิศาสตร์ภูมิภาค และภูมิศาสตร์การค้า ส่วนประวัติศาสตร์มุ่งเรียนเรื่องชนชาติไทย ราชอาณาจักรไทยในอดีต และบุคคลสำคัญ พร้อมฝึกเขียนแผนที่เพื่อให้เข้าใจประวัติศาสตร์ในเชิงพื้นที่

ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

- วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ยังคงเวลาเรียน 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ แต่เพิ่มเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย เช่น หลักประถมศึกษา การเกณฑ์ทหาร การเสียภาษี การจรรยา การสาธารณสุข และกฎหมายเบื้องต้น เพื่อเตรียมเยาวชนให้สามารถปกครองตนเองและมีส่วนร่วมในสังคมอย่างมีความรับผิดชอบ

- วิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ เรียนสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง โดยภูมิศาสตร์มุ่งศึกษาทวีปต่าง ๆ ทั้งเอเชีย ออสเตรเลีย แอฟริกา อเมริกา และยุโรปในด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ส่วนประวัติศาสตร์เน้นประวัติศาสตร์ไทยและประเทศเพื่อนบ้านในอินโดจีน รวมถึงประวัติศาสตร์โลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจความเปลี่ยนแปลงระดับโลกและผลกระทบต่อสังคมไทย

ในด้านหนังสือเรียน กระทรวงธรรมการอนุญาตให้ใช้หนังสือของกระทรวงหรือของเอกชนที่ได้รับอนุญาต โดยเปิดโอกาสให้ครูเลือกใช้หนังสือที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละชั้น ไม่บังคับใช้เล่มเดียวกันทุกแห่ง ซึ่งสะท้อนแนวคิดการจัดการเรียนรู้แบบยืดหยุ่น ขณะเดียวกันก็เริ่มส่งเสริมให้ครูใช้สื่อจริง เช่น การศึกษานอกสถานที่ การใช้แผนที่ ภาพถ่าย โปสเตอร์ หนังสือพิมพ์ และข่าวต่างประเทศ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจโลกจริงมากขึ้น

ส่วนการประเมินผล มีการปรับให้สอดคล้องกับหลักสูตร โดยมัธยมศึกษาตอนต้นให้คะแนนรวม 100 คะแนน แบ่งเป็น หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม 20 คะแนน สมุดรายนาม 20 คะแนน และภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ 60 คะแนน (ปีที่ 3 เพิ่มการสอบแผนที่อีก 10 คะแนน) ส่วนมัธยมศึกษาตอนปลายให้คะแนนรวม 150 คะแนน โดยเพิ่มสัดส่วนความรู้ด้านสังคมศึกษาและการคิดวิเคราะห์ให้มากขึ้น ทั้งนี้กำหนดเกณฑ์ผ่านที่ร้อยละ 50 ของคะแนนรวมทุกวิชา

กล่าวโดยสรุป หลักสูตร พ.ศ.2480 เป็นหลักสูตรสำคัญที่สะท้อนการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทยจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบประชาธิปไตย โดยเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม เข้าใจหน้าที่พลเมือง และตระหนักถึงบทบาทของตนในสังคมประชาธิปไตย วิชาสังคมศึกษาจึงถูกยกระดับให้เป็น เครื่องมือทางการเมืองและจิตสำนึกพลเมือง ที่ปลูกฝังความรักชาติ ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และความเข้าใจโลกอย่างรอบด้าน ถือเป็นจุดเริ่มต้นของสังคมศึกษาในรูปแบบใหม่ที่ผสมผสาน ศีลธรรม ความรู้ และพลเมือง เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2491

หลักสูตรการศึกษา พ.ศ.2491 จัดทำขึ้นในช่วงที่ประเทศไทยเริ่มฟื้นฟูระบบการศึกษา หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และเป็นยุคที่กระทรวงศึกษาธิการมุ่งยกระดับมาตรฐานการศึกษาชาติให้ เทียบเท่าสากล โดยเฉพาะในระดับ เตรียมอุดมศึกษา ซึ่งได้เพิ่มขึ้นอีก 2 ปี แบ่งเป็น 2 แผนก คือ แผนกอักษรศาสตร์ และ แผนกวิทยาศาสตร์ ทั้งสองแผนกมีโครงสร้างการเรียน หมวดสังคมศึกษา ที่ ใช้เวลาเรียนเท่ากัน คือสัปดาห์ละ 3-4 ชั่วโมง

หลักสูตรฉบับนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของสังคมศึกษาไทย เพราะเป็นครั้งแรกที่มีการ ใช้คำว่า หมวดสังคมศึกษา อย่างเป็นทางการ และขยายเนื้อหาวิชาให้ครอบคลุมทั้งด้านคุณธรรม ศีลธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมระหว่างประเทศอย่างสมบูรณ์ ซึ่งสาระสำคัญของสังคมศึกษา ในหลักสูตรนี้ประกอบด้วย 4 วิชาหลัก ได้แก่

- วิชาศีลธรรม เน้นการเรียนรู้หลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น พุทธประวัติ ศิล 5 วัน สำคัญทางศาสนา หลักกุศลกรรมบถ อิทธิบาท 4 และทศ 6 ตลอดจนวัฒนธรรมพื้นฐาน เช่น มารยาท ในที่ชุมนุม การแต่งกาย การทักทาย และความจริงต่อเวลา แสดงให้เห็นถึงความพยายามของรัฐใน การฟื้นฟู จริยศึกษา โดยใช้พระพุทธรูปเป็นแกนกลางทางคุณธรรม

- วิชาหน้าที่พลเมือง มุ่งปลูกฝังความเข้าใจระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ ไทย การปกครองแบบแบ่งอำนาจเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ตลอดจนองค์การ สาธารณะ เช่น เทศบาล สหประชาชาติ และองค์การเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เนื้อหาครอบคลุม พื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งถือเป็นครั้งแรกที่ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ถูกบรรจุในหลักสูตรสังคม ศึกษา เพื่อให้เยาวชนเข้าใจบทบาทของพลเมืองในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่

- วิชาประวัติศาสตร์ เน้นประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน และ ประวัติศาสตร์สากลของทุกทวีป เช่น ยุโรป อเมริกา เอเชีย ออสเตรเลีย รวมถึงอินเดียภายใต้การ ปกครองของอังกฤษ จีนและญี่ปุ่นในยุคติดต่อกับตะวันตก และเหตุการณ์สำคัญของสงครามโลกทั้ง สองครั้ง แสดงให้เห็นการขยายขอบเขตความรู้จากมิติ ชาติ สู่ โลก เพื่อสร้างความเข้าใจใน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

- วิชาภูมิศาสตร์ ครอบคลุมภูมิศาสตร์สากลและภูมิศาสตร์ภูมิภาค เช่น ลักษณะทางธรรมชาติของโลก กระแสน้ำ มหาสมุทร การกระจายประชากร การอุตสาหกรรม การค้า การคมนาคม และหลักการอ่าน-เขียนแผนที่ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจโลกในเชิงเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

จากสาระเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า หลักสูตร พ.ศ.2491 มุ่งพัฒนา ผู้เรียนที่มีทั้งความรู้ทางสังคมและจิตสำนึกทางศีลธรรม โดยฟื้นฟูบทบาทของพระพุทธศาสนาในด้านคุณธรรม ควบคู่กับการสร้างความรู้ทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมโลก เพื่อเตรียมเยาวชนเข้าสู่การเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย

ในด้านสื่อและหนังสือเรียน กระทรวงศึกษาธิการได้ส่งเสริมให้เอกชนร่วมจัดทำหนังสือเรียนโดยประกวดชิงรางวัล เพื่อคัดเลือกหนังสือคุณภาพมาใช้ในโรงเรียนทั่วประเทศ พร้อมทั้งส่งเสริมให้ใช้สื่อสมัยใหม่ เช่น แผนที่ ลูกโลก และสารานุกรมที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ ซึ่งสะท้อนถึงความพยายามในการปรับการเรียนรู้ให้ทันสมัยและมีลักษณะเชิงบูรณาการมากขึ้น

ส่วนการวัดและประเมินผล มีมาตรฐานที่เข้มงวดขึ้น โดยกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการสอบกลางในชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่ 2 โดยใช้คะแนนรวม 150 คะแนน ได้แก่ วิชาศีลธรรม 30 คะแนน หน้าที่พลเมือง 20 คะแนน ประวัติศาสตร์ 50 คะแนน และภูมิศาสตร์ 50 คะแนน ผู้เรียนต้องได้คะแนนรวมไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 และไม่ต่ำกว่าร้อยละ 33 ในแต่ละหมวดวิชา จึงถือว่าสอบผ่าน การประเมินลักษณะนี้สะท้อนความมุ่งมั่นในการควบคุมคุณภาพการศึกษาและสร้างมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ

กล่าวโดยสรุป หลักสูตร พ.ศ. 2491 เป็นหลักสูตรที่ยกระดับ สังคมศึกษา ให้มีความสมบูรณ์ในเชิงโครงสร้างและเนื้อหา โดยผสมผสานความรู้ด้านศีลธรรม พลเมือง ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เป็นการพัฒนาแนวคิด สังคมศึกษาเพื่อชีวิตและพลเมือง ที่มุ่งให้เยาวชนมีคุณธรรม รู้เท่าทันโลก และพร้อมปฏิบัติตนอย่างมีจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตย

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2493

หลักสูตรพ.ศ. 2493 จัดทำขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นยุคที่ประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการจัดการศึกษาแบบอเมริกันมากขึ้น ส่งผลให้หลักสูตรมีการปรับปรุงทั้งในด้านโครงสร้างและจุดมุ่งหมาย โดยกำหนดให้ระดับมัธยมศึกษา มีมัธยมต้น 3 ปี และมัธยมปลาย 3 ปี พร้อมขยายการศึกษาต่อเนื่องสู่ระดับอุดมศึกษาอีก 2 ปี

หลักสูตรฉบับนี้ได้กำหนด *หมวดสังคมศึกษา* อย่างเป็นระบบ และแยกวิชา ศิลธรรม และ หน้าที่พลเมือง ออกจากกันโดยชัดเจน พร้อมเพิ่มเวลาเรียนสำหรับศิลปกรรม 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เพื่อเน้นการพัฒนาคุณธรรมและจิตสำนึกในศาสนา นอกจากนี้ยังคงรักษาวิชา ภูมิศาสตร์ และ ประวัติศาสตร์ เป็นองค์ประกอบหลักของหมวดสังคมศึกษา

จุดมุ่งหมายสำคัญของหมวดสังคมศึกษามีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนในหลักสูตรนี้ คือ ให้ผู้เรียนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาและประพฤติดีงาม เข้าใจหน้าที่พลเมืองและการปกครองระบอบ ประชาธิปไตย ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปรับตัวอยู่ ร่วมกับธรรมชาติอย่างเหมาะสม รักบ้านเกิดและช่วยพัฒนาประเทศชาติ และเข้าใจระบบเศรษฐกิจ ของประเทศและความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจของคนไทย

ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เนื้อหาสังคมศึกษากำหนดให้เรียนดังนี้

- วิชาศิลปกรรม เน้นพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระรัตนตรัย พุทธประวัติ เบญจศีล เบญจธรรม และธรรมจริยา โดยอนุโลมให้นักเรียนต่างศาสนาเรียนตามหลักศาสนาของตนเอง
- วิชาหน้าที่พลเมือง มุ่งสอนเรื่องพระมหากษัตริย์ รัฐธรรมนูญ การเลือกตั้ง การบริหารราชการ และวัฒนธรรมไทย เพื่อปลูกฝังความสำนึกในความเป็นพลเมืองดี
- วิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ยังคงเน้นลักษณะคล้ายหลักสูตร พ.ศ.2480 โดย ภูมิศาสตร์ว่าด้วยภูมิประเทศไทยและเอเชีย ส่วนประวัติศาสตร์ศึกษาความเป็นมาของชนชาติไทยและ บุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์

ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เนื้อหาสังคมศึกษากำหนดให้เรียนดังนี้

- วิชาศิลปกรรม ขยายเนื้อหาเป็นระบบมากขึ้น ครอบคลุมพระพุทธประวัติ พระพุทธ โอวาท ธรรมจริยาตามนวโกวาท การปฏิบัติของคฤหัสถ์ และมารยาทของผู้ดีในสังคม
- วิชาหน้าที่พลเมือง เน้นความรู้เชิงสังคมและเศรษฐกิจ เช่น สุขบัญญัติ การออม การสหกรณ์ การปกครองตามรัฐธรรมนูญ ความรู้กฎหมายเบื้องต้น และองค์การสหประชาชาติ
- วิชาภูมิศาสตร์ มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจไทย และภูมิศาสตร์ภูมิภาคของโลก เช่น จีน ญี่ปุ่น อินเดีย ปากีสถาน สหรัฐอเมริกา และ ยุโรป

- วิชาประวัติศาสตร์ ครอบคลุมตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งประวัติศาสตร์โลก เช่น การสำรวจโลก ลัทธิศาสนา การปฏิวัติอุตสาหกรรม และสงครามโลกทั้งสองครั้ง

ในด้านสื่อและหนังสือเรียน กระทรวงศึกษาธิการได้วางระบบการผลิตหนังสือเรียนอย่างเป็นทางการ โดยแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาแบบเรียน จัดประกวดหนังสือเรียนที่มีคุณภาพ และมอบหมายให้โรงพิมพ์คุรุสภาเป็นผู้จัดพิมพ์เพียงแห่งเดียว รวมถึงจัดส่งสื่อประกอบการเรียน เช่น แผนที่ ลูกโลก และหนังสือจากต่างประเทศไปยังโรงเรียนทั่วประเทศ เพื่อให้การเรียนการสอนมีมาตรฐานเดียวกัน

โดยสรุปหลักสูตร พ.ศ.2493 เป็นหลักสูตรที่พัฒนาหมวดสังคมศึกษาให้มีความชัดเจนทั้งในด้านโครงสร้างและเป้าหมาย เป็นการบูรณาการความรู้ทางศีลธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างพลเมืองที่มีคุณธรรม มีความรู้ และตระหนักในหน้าที่ต่อสังคมและชาติ ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาสังคมศึกษายุคใหม่ของประเทศไทย

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2498

หลักสูตร พ.ศ.2498 จัดทำขึ้นเพื่อปรับปรุงหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ.2491 ให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและความก้าวหน้าทางวิชาการ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การสำรวจความถนัดเฉพาะของผู้เรียน เพื่อคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาให้ตรงตามศักยภาพของแต่ละบุคคล หลักสูตรนี้แบ่งออกเป็น 2 แผนก ได้แก่ แผนกอักษรศาสตร์ และแผนกวิทยาศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นการเตรียมความพร้อมที่แตกต่างกันตามสายวิชา

ในหลักสูตรฉบับนี้ หมวดสังคมศึกษาเริ่มมีความแตกต่างระหว่างสองแผนกอย่างชัดเจน กล่าวคือ หมวดสังคมศึกษาเป็นวิชาบังคับเฉพาะในแผนกอักษรศาสตร์ ขณะที่ในแผนกวิทยาศาสตร์ให้เลือกรเรียนเป็นวิชาเลือกเพียงปีละหนึ่งรายวิชานั้น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 รายวิชา ได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา ก. และ สังคมศึกษา ข.

- วิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ในชั้นปีที่ 1 กำหนดเวลาเรียน 3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ วิชานี้มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก โดยศึกษาเรื่องภูมิศาสตร์สากล เช่น การเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลก การแบ่งภูมิภาคของโลก การกระจายประชากร การผลิตทางเศรษฐกิจ และหลักการอ่าน-เขียนแผนที่ ส่วนเนื้อหาประวัติศาสตร์เน้นประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์จนถึงสิ้นรัชกาลที่ 3 รวมทั้งประวัติศาสตร์ต่างประเทศ เช่น การขยายอาณา

นิคม การปฏิวัติฝรั่งเศส การรวมชาติในยุโรป การปฏิวัติอุตสาหกรรม และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19

- วิชาสังคมศึกษา ก. ในชั้นปีที่ 2 กำหนดเวลาเรียน 3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เป็นรายวิชาที่บูรณาการหน้าที่พลเมือง ศิลธรรม ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์เข้าด้วยกัน โดยเนื้อหาหน้าที่ยึดหลักการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ การบริหารราชการแผ่นดิน และการพัฒนาศีลธรรมควบคู่กับวัฒนธรรมไทย เช่น มารยาท กิริยา วาจา และขนบธรรมเนียมประเพณี ส่วนประวัติศาสตร์มุ่งศึกษาไทยในรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบัน และประวัติศาสตร์โลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมถึงกำเนิดองค์การสหประชาชาติ ด้านภูมิศาสตร์เน้นภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น การอุตสาหกรรม การค้า และการคมนาคม

- วิชาสังคมศึกษา ข. รายวิชาเพิ่มเติม กำหนดเวลาเรียน 5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ มีเนื้อหาละเอียดและครอบคลุมมากขึ้น โดยเฉพาะด้านเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น เช่น การผลิต การบริโภค แรงงาน ทุน เงินตรา ภาษี และสหกรณ์ รวมถึงประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนปลายถึงปัจจุบัน และประวัติศาสตร์โลกสมัยใหม่ เช่น การตกเป็นอาณานิคมของอินเดีย ความเปลี่ยนแปลงของจีนและญี่ปุ่น สงครามโลกทั้งสองครั้ง และปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ ด้านภูมิศาสตร์เน้นภูมิภาคยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย โดยให้ศึกษาละเอียดในส่วนของเอเชียในเชิงเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติ

ในช่วงนี้กรมวิชาการ ได้จัดตั้ง *กองตำรา* เพื่อพัฒนาหลักสูตรและจัดทำหนังสือเรียนอย่างเป็นระบบ มีหน้าที่ควบคุมมาตรฐานแบบเรียน การประเมินเนื้อหา และการจัดประกวดหนังสือใหม่ ๆ โดยร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญจากสาขาต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้โรงเรียนจัด *กิจกรรมนอกหลักสูตร* เช่น การฟังบรรยายพิเศษ การอบรม การศึกษานอกสถานที่ และการทัศนจร เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง

สรุปได้ว่า หลักสูตร พ.ศ.2498 เป็นหลักสูตรที่สะท้อนการปรับตัวของการศึกษาสังคมให้เข้ากับแนวคิด การศึกษาเพื่ออาชีพและการเรียนรู้ตามความถนัด โดยลดความสำคัญของหมวดสังคมศึกษาในสายวิทยาศาสตร์ แต่เพิ่มความเข้มข้นในสายอักษรศาสตร์ เนื้อหาที่มีความร่วมสมัยครอบคลุมมิติของศีลธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมโลก ทั้งยังเริ่มเน้นการเรียนรู้เชิงประสบการณ์และการบูรณาการข้ามวิชา อันเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดสังคมศึกษาแบบองค์รวมในเวลาต่อมา

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2503

หลักสูตรสังคมศึกษา พ.ศ.2503 ถือเป็นอีกหนึ่งหมุดหมายสำคัญในพัฒนาการของการศึกษาขั้นพื้นฐานไทย โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษา เนื่องจากเป็นผลจากการดำเนินการตามแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503 ซึ่งกำหนดนโยบายให้มีการปรับปรุงหลักสูตรทุกระยะ 10 ปี เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของประเทศและโลกที่กำลังพัฒนาอย่างรวดเร็ว ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง หลังจากใช้หลักสูตร พ.ศ.2493 ครบ 10 ปี กระทรวงศึกษาธิการจึงประกาศใช้หลักสูตรใหม่ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาให้ตอบสนองต่อชีวิตสมัยใหม่และระบบประชาธิปไตยที่กำลังเติบโต

ลักษณะสำคัญของหลักสูตรฉบับนี้ คือ การปรับแนวคิดจากการจัดหลักสูตรแบบแยกรายวิชา (subject curriculum) มาเป็นแบบบูรณาการหรือ broad field curriculum ซึ่งจัดรวมวิชาที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันให้อยู่ในหมวดเดียวกัน เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ของความรู้และการถ่ายโยงการเรียนรู้ (transfer of learning) ระหว่างวิชา ตัวอย่างเช่น หมวดสังคมศึกษาได้รวมเอาวิชาหน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมในลักษณะองค์รวมมากขึ้น การปรับแนวคิดเช่นนี้สะท้อนความพยายามของกระทรวงศึกษาธิการในการปรับการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับแนวคิดสมัยใหม่ของตะวันตก โดยเฉพาะแนวคิดการศึกษาของอเมริกาในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

หลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตามโครงสร้างใหม่ แบ่งออกเป็น มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี (ม.ศ. 1-3) และ มัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี (ม.ศ. 4-5) โดยหมวดสังคมศึกษาถูกกำหนดให้เป็น วิชาบังคับ ในทุกแผนการเรียน ทั้งในระดับต้นและปลาย สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของวิชานี้ในฐานะเครื่องมือในการปลูกฝังคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งวัตถุประสงค์ของหมวดสังคมศึกษากำหนดไว้ 6 ประการ ได้แก่

- (1) เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
- (2) เพื่อให้เข้าใจพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองของมนุษยชาติ
- (3) เพื่อให้ซาบซึ้งในคุณค่าทางศิลปกรรมและวัฒนธรรม และประพฤติปฏิบัติตามด้วยความจริงใจ

ความจริงใจ

(4) เพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการผลิต การบริโภค และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

(5) เพื่อปลูกฝังให้รู้จักเคารพสิทธิ เสรีภาพ และความคิดเห็นของผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา หรือฐานะทางสังคม

(6) เพื่อฝึกให้มีเหตุผล เข้าใจหลักการ แก้ปัญหา และประเมินผลอย่างมีวิจารณญาณ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2503ก)

ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กำหนดให้เรียนหมวดสังคมศึกษาสัปดาห์ละ 4 ชั่วโมง โดยแบ่งเป็น วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม 3 ชั่วโมง และ ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ 1 ชั่วโมง เนื้อหามุ่งให้ผู้เรียนรู้จักบทบาทของตนในฐานะพลเมือง เช่น มรรยาทในสังคม การปกครองระบอบประชาธิปไตย ความมั่นคงของชาติ การสหกรณ์ การออมทรัพย์ และกฎหมายเบื้องต้น ส่วนวิชาศีลธรรมได้เน้นทั้งพระพุทธศาสนาและความเข้าใจในวัฒนธรรมของชาติอื่น เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สำหรับวิชาภูมิศาสตร์ เน้นให้ผู้เรียนเข้าใจลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และทรัพยากรของไทยและประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ถือเป็นครั้งแรกที่มีการกำหนดให้ ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ เป็นส่วนสำคัญของหลักสูตร เพื่อขยายโลกทัศน์ของผู้เรียนให้กว้างขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2503ก)

ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย แบ่งเป็น 2 กลุ่มวิชา คือ สังคมศึกษา ก. และ สังคมศึกษา ข. (กระทรวงศึกษาธิการ, 2503ข)

- สังคมศึกษา ก. เป็นวิชาบังคับสำหรับนักเรียนทุกแผนก ประกอบด้วยวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ รวมสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง เนื้อหาที่มีความร่วมสมัย เช่น การวิเคราะห์โครงสร้างของสังคมไทย การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ และศีลธรรมในชีวิตประจำวัน

- สังคมศึกษา ข. เป็นวิชาเลือกสำหรับแผนกทั่วไป และบังคับในแผนกศิลปะ เนื้อหาเน้นการศึกษาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เชิงลึก เช่น พัฒนาการของอารยธรรมโลก การปฏิวัติอุตสาหกรรม และบทบาทขององค์การสหประชาชาติ

ในด้านการวัดผลการเรียนการสอนหลักสูตร พ.ศ.2503 ได้เปลี่ยนแนวทางการประเมินจากการสอบปลายภาคเพียงอย่างเดียว มาเป็นการประเมินทั้งระหว่างปีและปลายปี โดยให้คะแนนจากการทำรายงาน การวิเคราะห์แผนที่ การอภิปราย และกิจกรรมภาคสนาม ซึ่งสะท้อนแนวคิด

เรียนรู้จากการปฏิบัติ (learning by doing) และการวัดผลเชิงกระบวนการที่ได้รับอิทธิพลจากแนวการศึกษาสมัยใหม่

สรุปได้ว่า หลักสูตรสังคมศึกษา พ.ศ.2503 เป็นหลักสูตรที่มีความก้าวหน้าทั้งในด้านแนวคิดการจัดการเรียนรู้และโครงสร้างสาระการเรียนรู้ เพราะได้นำหลักการแบบบูรณาการมาใช้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น และสามารถปรับตัวได้ในสังคมประชาธิปไตยที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังสะท้อนการเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาไทยกับแนวคิดการศึกษาสากล โดยเฉพาะการเน้นการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการมีจิตสำนึกพลเมือง

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2518

หลังจากที่ ประเทศไทยใช้ หลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ. 2503 มาระยะหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อวิเคราะห์และประเมินผลการใช้หลักสูตร พบว่า หลักสูตรเดิมยังมีข้อบกพร่องหลายประการ ทั้งในด้านโครงสร้างและเนื้อหา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้อย่างกว้างขวางและมีลักษณะเป็นสากลมากเกินไป ไม่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมไทย รวมถึงไม่ตอบสนองต่อความต้องการจำเป็นของท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังขาดความยืดหยุ่นในการจัดการเรียนการสอน ทำให้การเรียนรู้ในแต่ละภูมิภาคไม่สะท้อนบริบทของชุมชนได้ ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการปรับปรุงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายใหม่ และประกาศใช้ *หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2518* เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยและแนวโน้มการศึกษาสมัยใหม่

การปรับปรุงครั้งนี้มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญหลายประการ ได้แก่ การเปลี่ยนจากระบบสามภาคเรียนเป็นสองภาคเรียนต่อปี การยกเลิกการแบ่งสายสามัญและสายอาชีพ รวมถึงการยกเลิกการแบ่งแผนกวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และแผนกทั่วไป นอกจากนี้ ยังมีการนำระบบการวัดผลแบบหน่วยกิตเข้ามาใช้แทนการสอบปลายหลักสูตรเพียงครั้งเดียว ซึ่งถือเป็นการปรับปรุงรูปแบบการประเมินผลให้ใกล้เคียงกับระดับอุดมศึกษา โดยคำนึงถึงผลสัมฤทธิ์รายวิชาและการเรียนรู้ต่อเนื่องของผู้เรียน การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนแนวคิดการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นความยืดหยุ่น การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และการวัดผลตามความสามารถจริงของผู้เรียน

ในหมวดสังคมศึกษา หลักสูตร พ.ศ.2518 กำหนดให้เป็นรายวิชาบังคับ 12 หน่วยกิต และรายวิชาเลือกไม่เกิน 16 หน่วยกิต โดยมีระบบรหัสวิชาเพื่อจัดหมวดหมู่เนื้อหาให้เป็นมาตรฐาน

เช่น รหัส ส หมายถึงสังคมศึกษา ตัวเลขหลักร้อยหมายถึงปีที่เรียน ตัวเลขหลักสิบแสดงหมวดบังคับ หรือเลือก และตัวเลขหลักหน่วยแสดงลำดับรายวิชา ตัวอย่างรายวิชาบังคับ ได้แก่

- ส 401 สังคมศึกษา 1 (หน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์) 3 หน่วยกิต
- ส 402 สังคมศึกษา 2 (หน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์) 3 หน่วยกิต
- ส 503 สังคมศึกษา 3 (ศีลธรรม ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทั่วไป) 3 หน่วยกิต
- ส 504 สังคมศึกษา 4 (ศีลธรรม ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์) 3 หน่วยกิต

สำหรับรายวิชาเลือก มีทั้งรายวิชาเฉพาะด้านภูมิศาสตร์ เช่น *ภูมิศาสตร์กายภาพ 1-2 (ส 011-012)*, *อุทุนิยมวิทยา (ส 013)*, *แผนที่ (ส 014)*, *ธรณีสัณฐานวิทยา (ส 015)* และรายวิชา ประวัติศาสตร์ เช่น *ประวัติศาสตร์ทั่วไป 1-2 (ส 021-022)* รวมถึงรายวิชาเชิงสังคมร่วมสมัย เช่น *ประชากรศึกษา (ส 032)*, *ปัญหาสังคมไทย (ส 034)* และ *โลกปัจจุบันและโลกอนาคต (ส 036)* การจัด รายวิชาเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของรัฐในการเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนเลือกเรียนตามความสนใจ และความถนัดมากขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

หลักสูตร พ.ศ.2518 ยังได้กำหนดวัตถุประสงค์ของหมวดสังคมศึกษาไว้อย่างเป็น ระบบ เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมประชาธิปไตย โดยมุ่งให้ ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม รู้เท่าทันพัฒนาการ ทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศต่าง ๆ เคารพสิทธิ หน้าที่ และความคิดเห็น ของผู้อื่น มีคุณธรรม จริยธรรม และสามารถใช้เหตุผลในการตัดสินใจอย่างรอบคอบ จุดมุ่งหมาย เหล่านี้สะท้อนแนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับทั้ง *พุทธิพิสัย-จิตพิสัย-ทักษะพิสัย* อย่าง ครบถ้วน

ในด้านกระบวนการเรียนการสอน มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญโดยเน้นวิธีการสอนแบบ ใหม่ที่ให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ *วิธีการสืบสอบ (inquiry method)* และ *วิธีการค้นพบ (discovery method)* ซึ่งเป็นแนวทางการเรียนรู้เชิงรุกที่มุ่งให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้จากการตั้ง คำถาม วิเคราะห์ข้อมูล และค้นหาคำตอบด้วยตนเอง วิธีการดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของ John Dewey ที่เชื่อว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีที่สุดเมื่อผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในการ แก้ปัญหาจริง นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการใช้สื่อเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ เช่น สไลด์ ภาพยนตร์ แผนที่ และเอกสารจากต่างประเทศ รวมทั้งการจัดกิจกรรมภาคสนามและการเรียนรู้จากแหล่งชุมชน เพื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้กับชีวิตจริง

ในส่วนของการประเมินผลการเรียนรู้ มีการนำระบบหน่วยกิตและระดับคะแนน (grade point) มาใช้แทนการคิดเป็นร้อยละ โดยกำหนดเกณฑ์ 5 ระดับ ได้แก่ 4 (ดีมาก) 3 (ดี) 2 (พอใช้) 1 (ผ่านขั้นต่ำ) และ 0 (ไม่ผ่าน) การใช้ระบบนี้ทำให้การประเมินผลมีความต่อเนื่องและยุติธรรมมากขึ้น สอดคล้องระบบประเมินผลในระดับอุดมศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

จะเห็นว่า หลักสูตรสังคมศึกษา พ.ศ.2518 เป็นหลักสูตรที่มีพัฒนาการโดดเด่นทั้งด้านแนวคิดและการปฏิบัติ เน้นการเรียนรู้ที่บูรณาการองค์ความรู้กับการพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียน ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การใช้เหตุผล และการเรียนรู้ด้วยตนเอง อีกทั้งยังปรับระบบการประเมินผลให้สะท้อนความสามารถจริงของผู้เรียนมากขึ้น ถือเป็นก้าวสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษาไทย ที่เชื่อมโยงแนวคิดการศึกษาสมัยใหม่กับบริบทวัฒนธรรมไทย

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2520

ในปีพ.ศ.2520 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ *หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หมวดวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช 2520* เพื่อแทนหลักสูตรเดิมที่ใช้มาตั้งแต่ พ.ศ.2503 โดยมีเป้าหมายสำคัญในการปรับเนื้อหาและแนวการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งเพื่อเตรียมเยาวชนไทยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณธรรม หลักสูตรฉบับนี้จึงมุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีทั้ง *ความรู้ ทักษะ เจตคติ และวัฒนธรรม* ที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ การศึกษาต่อ และการเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

แม้หลักสูตรฉบับนี้จะมีอายุการใช้เพียงหนึ่งปี ก่อนจะมีการประกาศใช้หลักสูตรใหม่ในปีถัดมา แต่ก็ถือเป็นการปรับเปลี่ยนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดการจัดการเรียนรู้แบบ บูรณาการ ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ขององค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ และเชื่อมโยงเข้ากับชีวิตจริงของผู้เรียน

หลักสูตร พ.ศ.2520 ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของหมวดสังคมศึกษาอย่างชัดเจน ครอบคลุมทั้งมิติของการปลูกฝังคุณธรรม ความเป็นพลเมือง และทักษะทางสังคม ได้แก่

(1) เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อันนำไปสู่ความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

(2) เพื่อปลูกฝังความรักชาติ ความสามัคคี และความเสียสละเพื่อส่วนรวม ตลอดจนการอนุรักษ์เอกลักษณ์และวัฒนธรรมไทย

- (3) เพื่อส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตในสังคมไทย
- (4) เพื่อพัฒนาความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และแก้ปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีโดยยึดหลักคุณธรรมและวิธีการทางวิทยาศาสตร์
- (5) เพื่อสร้างเสริมความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ที่ดีในระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศ และประชาคมโลก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520ก)

ในด้านโครงสร้างหลักสูตร หมวดสังคมศึกษาแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มสาระหลัก ได้แก่ (1) ภูมิศาสตร์ (2) ประวัติศาสตร์ และ (3) หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ซึ่งกลุ่มหลังนี้จัดสอนเป็นหน่วยการเรียนรวม ใช้เวลาเรียนสัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง ส่วนภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ เรียนสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง รวมเป็น 4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520ข)

- วิชาภูมิศาสตร์ ถูกออกแบบให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวันและบริบทของผู้เรียนมากขึ้น โดยเน้นการศึกษาเริ่มจาก จังหวัดของข้าพเจ้า และ ภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ในชั้น ม.ศ. 1 เพื่อปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับถิ่นฐานของตน ก่อนขยายสู่การเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจ การค้า ทฤษฎีการ และสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยและประเทศในทวีปเอเชีย ในชั้น ม.ศ. 2 และต่อยอดสู่การเรียนรู้ เรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศ ในชั้น ม.ศ. 3 โดยมีภารกิจอ่านและเขียน แผนที่ควบคู่ไปด้วย

- วิชาประวัติศาสตร์ มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจความเป็นมาของชาติและภูมิภาค เริ่มจากการเรียนรู้อาณาจักรน่านเจ้าและสุโขทัยใน ม.ศ. 1 จากนั้นศึกษาประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาและอารยธรรมของประเทศเพื่อนบ้าน เช่น จีน ญี่ปุ่น และอินเดีย ใน ม.ศ. 2 และเรียนประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี รัตนโกสินทร์ รวมทั้งความสัมพันธ์กับต่างประเทศจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน ม.ศ. 3 ซึ่งเป็นการขยายมุมมองจากประวัติศาสตร์ชาติไปสู่บริบทโลก

- วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ได้กำหนดหน่วยการเรียนรู้ไว้ 9 หน่วย ได้แก่ ประชาธิปไตย บทบาทและหน้าที่ของเรา พระมหากษัตริย์ ชาติ ศาสนา วัฒนธรรม สหกรณ์และการปฏิรูปที่ดิน การศึกษาเพื่องานอาชีพ และความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมาย โดยเนื้อหาจะขยายความลึกมากขึ้นตามระดับชั้น เพื่อปลูกฝังทั้งจิตสำนึกแห่งความรับผิดชอบต่อ คุณธรรม และความเข้าใจต่อระบบการปกครองประชาธิปไตย

ในด้านการเรียนการสอน หลักสูตร พ.ศ.2520 ยังคงแนวทางจากหลักสูตรเดิม โดยใช้วิธีการเรียนรู้แบบบูรณาการ แต่เน้นให้ครูจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นมากขึ้น เช่น

การนำชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ การสัมมนาครูเพื่อพัฒนาหลักสูตรระดับจังหวัด และการใช้สื่อหลากหลาย เช่น สไลด์ फिल्मสตริป หรือภาพยนตร์จากหน่วยงานต่างประเทศเพื่อส่งเสริมความเข้าใจของผู้เรียน

โดยสรุป หลักสูตรสังคมศึกษา พ.ศ.2520 แม้จะใช้ระยะเวลาเพียงสั้น แต่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาของไทย เพราะเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่เน้น การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม หลักสูตรนี้ไม่เพียงให้ความสำคัญกับความรู้ด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และพลเมืองเท่านั้น แต่ยังเน้นการปลูกฝังคุณธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม และการอยู่ร่วมกันในประชาคมโลก

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2521

การพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษาในช่วงปีพ.ศ.2521 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของระบบการศึกษาไทย ภายหลังจากที่ประชาชนมีความต้องการทางการศึกษาสูงขึ้นกว่าระดับประถมศึกษา รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการจึงเล็งเห็นความจำเป็นในการขยายโอกาสทางการศึกษาให้ครอบคลุมระดับมัธยมศึกษา โดยต้องเปิดกว้างและยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียน การปรับปรุงหลักสูตรครั้งนี้เกิดขึ้นภายใต้แนวคิดของ *แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520* ซึ่งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้ โดยกำหนดระบบโรงเรียนแบบใหม่ให้ประกอบด้วยประถมศึกษา 6 ปี และมัธยมศึกษา 6 ปี (แบ่งเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี) และเริ่มมีผลบังคับใช้ในปีการศึกษา 2521 เป็นต้นมา

แนวนโยบายของรัฐบาลในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 ได้กำหนดให้การศึกษา ระดับมัธยมมุ่งเน้น *การพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ทั้งวิชาการและวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัย ความต้องการ และความถนัด* เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจตนเองและเลือกอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อทั้งตนเองและสังคมได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521) ดังนั้น คณะอนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นจึงได้กำหนดโครงสร้างและจุดประสงค์ของหลักสูตรใหม่ให้สอดคล้องกับแนวนโยบายดังกล่าว โดยยึดแนวคิด การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม (education for life and society) ซึ่งให้ผู้เรียนได้สำรวจความถนัด ความสนใจ และพัฒนาความสามารถในมิติที่หลากหลาย

ในหลักสูตรใหม่นี้ได้กำหนดให้มีทั้งวิชาบังคับและวิชาเลือก เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความสนใจ โดยจัดเป็น *กลุ่มวิชา* ซึ่งสังคมศึกษาเป็นเป็นกลุ่มที่รวมวิชาไว้ถึง 7 สาขา ได้แก่ (1) ภูมิศาสตร์ (2) ประวัติศาสตร์ (3) หน้าที่พลเมือง (4) ศิลธรรม (5) สังคมวิทยา (6) ประชากรศึกษาและสิ่งแวดล้อม และ (7) เศรษฐศาสตร์ ทั้งหมดนี้ได้ถูกรวมภายใต้หัวข้อหลักตามลำดับชั้น

เรียน ได้แก่ ประเทศของเรา (มัธยมศึกษาปีที่ 1) เพื่อนบ้านของเรา (มัธยมศึกษาปีที่ 2) และ โลกของเรา (มัธยมศึกษาปีที่ 3) เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้จากสิ่งใกล้ตัวสู่สิ่งไกลตัวอย่างมีระบบ เป็นการพัฒนาองค์ความรู้แบบขยายวงกว้างจากท้องถิ่นไปสู่ระดับนานาชาติ

ในส่วนของวิชาบังคับ ได้กำหนดให้เรียน 15 หน่วยการเรียนรู้ แบ่งเป็นรายวิชาตามลำดับชั้น เช่น ส 101-102 ประเทศของเรา ส 203-204 เพื่อนบ้านของเรา และ ส 305-306 โลกของเรา โดยแต่ละรายวิชาใช้เวลาเรียน 5 คาบต่อสัปดาห์ต่อภาค ส่วนวิชาเลือก ให้นักเรียนเลือกเรียนได้ไม่เกิน 4 รายวิชา เช่น สังคมและวัฒนธรรมไทย (ส 011), เศรษฐศาสตร์ทั่วไป (ส 031), กฎหมายในชีวิตประจำวัน (ส 041) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ส 051) และ ประชากรศึกษา (ส 061) (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามของกระทรวงศึกษาธิการในการสร้างความหลากหลายทางวิชาและเปิดโอกาสให้นักเรียนได้พัฒนาตามศักยภาพของตนเอง

หลักสูตรสังคมศึกษา พ.ศ.2521 ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของสังคมศึกษาไว้ดังนี้

- (1) ส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
- (2) ปลูกฝังความรักชาติ ความสามัคคี และการธำรงรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทย
- (3) พัฒนาคุณธรรมและคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของสังคมไทย
- (4) ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี โดยยึดหลักคุณธรรมและวิถีคิดเชิงวิทยาศาสตร์
- (5) สร้างเสริมบทบาท หน้าที่ และความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ชุมชน ประเทศ และประชาคมโลก
- (6) ปลูกฝังความรักและความผูกพันต่อท้องถิ่น ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

ในด้านการเรียนการสอน กระทรวงศึกษาธิการได้ให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการมากขึ้น โดยหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรใหม่ถูกเขียนในลักษณะที่เชื่อมโยงเนื้อหาหลายสาขาวิชาเข้าด้วยกัน เพื่อให้ผู้เรียนเห็นภาพรวมของสังคมและสิ่งแวดล้อมในเชิงองค์รวม ครูผู้สอนจึงไม่จำเป็นต้องสอนตามลำดับเนื้อหาในหนังสือเรียนเสมอไป แต่สามารถเลือกหัวข้อหรือกรณีศึกษาเฉพาะเพื่อสร้างการเรียนรู้เชิงวิเคราะห์ได้ เช่น การสอนเรื่อง มลภาวะแม่น้ำเจ้าพระยา

อาจบูรณาการความรู้ทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมเข้าด้วยกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2524 อ้างใน ดลฤดี สุจิตตานนท์รัตน์, 2528) การเรียนรู้ลักษณะนี้จึงส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม คิดเชิงวิเคราะห์ และเห็นความเชื่อมโยงของประเด็นทางสังคมในมิติที่กว้างขึ้น

สำหรับการประเมินผลการเรียนรู้ตามหลักสูตร พ.ศ. 2521 ได้กำหนดแนวทางการวัดผลที่ครอบคลุมและยืดหยุ่นมากขึ้น โดยใช้การประเมินตามจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมและการประเมินผลระหว่างภาคเรียน เช่น การประเมินผลงาน รายงาน การสอบย่อย และกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งสะท้อนความสามารถของผู้เรียนในระหว่างการเรียนรู้มากกว่าการสอบเพียงครั้งเดียว นอกจากนี้ ยังนำระบบระดับคะแนนแบบหน่วยกิตมาใช้เช่นเดียวกับหลักสูตรมัธยมปลาย พ.ศ. 2518 โดยนักเรียนที่ได้คะแนนระดับ 1 ขึ้นไปถือว่าผ่านรายวิชา และสามารถสะสมหน่วยการเรียนรู้ได้

โดยสรุป หลักสูตรสังคมศึกษา พ.ศ.2521 เป็นหลักสูตรที่มีพัฒนาการทางความคิดอย่างสำคัญ เน้นความยืดหยุ่นของเนื้อหา การบูรณาการสาระต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับชีวิตจริงของผู้เรียน และหลักสูตรนี้ยังคงเน้นการพัฒนาคุณธรรม ความรับผิดชอบ และจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2524

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 จัดทำขึ้นเพื่ออนุวัติ แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 และประกาศใช้ตั้งแต่ปีการศึกษา 2524 (เริ่มที่ ม.4 และครบหลักสูตรในปี 2526) เพื่อทดแทนหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.2518 โดยมีเป้าประสงค์สำคัญในการยกระดับมัธยมศึกษาตอนปลายให้รองรับทั้งความรู้ทางวิชาการและคุณธรรมจริยธรรม ควบคู่กับการเตรียมความพร้อมด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองร่วมสมัย

ในเชิงโครงสร้าง หลักสูตรกำหนดให้หมวดวิชาสังคมศึกษาประกอบด้วยสาระ 8 สาขา ได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ จริยธรรม สังคมศึกษา (ในฐานะวิชาแกนเชิงบูรณาการ) เศรษฐศาสตร์ กฎหมาย และประชากรศึกษาและสิ่งแวดล้อม ซึ่ง หลอมรวม อยู่ในรายวิชาบังคับของหมวดสังคมศึกษา แล้วเสริมด้วยรายวิชาเลือกที่หลากหลาย

รายวิชาบังคับมี 6 วิชา คือ ส 401-ส 402 (ม.4) ส 503-ส 504 (ม.5) และ ส 605-ส 606 (ม.6) เรียนวิชาละ 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค คิดเป็น 1 หน่วยการเรียนรู้ต่อรายวิชา ขณะที่รายวิชาเลือกมี 26 วิชา ครอบคลุมตั้งแต่ภูมิศาสตร์เฉพาะทาง (เช่น ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ ภูมิศาสตร์การเกษตร การสำรวจท้องถิ่น) ประวัติศาสตร์ภูมิภาค-ยุคสมัย (เอเชียตะวันออก ยุโรปสมัยใหม่ ประวัติรัสเซีย-

อเมริกา ประวัตินักคิด/นักวิทยาศาสตร์) ไปจนถึงรัฐศาสตร์ กฎหมาย เศรษฐศาสตร์มหภาค-การเงิน ธานีพลังงาน-สิ่งแวดล้อม และประชากรกับคุณภาพชีวิต (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531) เพื่อให้ผู้เรียน ปรับ ความลึก-ความกว้าง ของการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับแผนการเรียนและความสนใจ

หลักสูตรนี้มีนัยสำคัญเชิงนโยบายคือ การคง รายวิชาบังคับร่วม สำหรับทุกแผนการเรียน เพื่อรับประกันฐานความรู้และคุณค่าพลเมืองประชาธิปไตย ขณะเดียวกันก็เปิด *วิชาเลือกตามแผน* และ *วิชาเลือกเสรี* ให้โรงเรียนและผู้เรียนใช้จัดองค์ประกอบรายวิชาให้เหมาะกับบริบทท้องถิ่น และความถนัดรายบุคคล ยิ่งไปกว่านั้น ในปีการศึกษา 2527 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศเพิ่มเติม รายวิชา พระพุทธศาสนา ในกลุ่มสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (0.5 หน่วยการเรียนรู้/ภาค หรือ 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค) และให้โรงเรียนจัดให้นักเรียนที่นับถือพุทธเรียนทุกภาคตลอดสามปี โดย อาจบรรจุเป็นวิชาเลือกตามแผนหรือวิชาเลือกเสรีตามดุลพินิจของสถานศึกษา ซึ่งสะท้อนการเน้นย้ำ มิติคุณธรรมจริยธรรมในฐานะรากฐานของการพัฒนาพลเมือง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531)

วัตถุประสงค์ของหมวดสังคมศึกษาในหลักสูตร พ.ศ.2524 กำหนดไว้ว่า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531)

(1) เพื่อให้รู้จักตารางชีวิตนพื้นฐานแห่งคุณธรรม มีความกล้าทางจริยธรรม ไม่ เบียดเบียนผู้อื่น มีความซื่อสัตย์สุจริต และยุติธรรม มีระเบียบวินัย มีความอดทน รู้จักประหยัด มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว ท้องถิ่น และประเทศชาติ

(2) เพื่อให้รู้จักวิธีการเรียนรู้ คิดเป็น ทำเป็น รู้จักแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ มีนิสัยใฝ่หาความรู้และทักษะอยู่เสมอ เห็นคุณค่าของการทำงานที่สุจริต และสามารถ ทำงานเป็นหมู่คณะ

(3) เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าในวิทยาการ ศิลปะ วัฒนธรรม ธรรมชาติ รู้จักใช้และอนุรักษ์ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม

(4) เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในลักษณะภูมิศาสตร์กายภาพของประเทศไทย และความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลของลักษณะทางกายภาพที่มีต่อการดำรงชีพของประชากร

(5) เพื่อให้รู้จักเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น รู้จักหน้าที่และรู้จักใช้สิทธิเสรีภาพของตนในทางสร้างสรรค์บนรากฐานแห่งกฎหมาย จริยธรรม และศาสนา

(6) เพื่อให้มีความสานึกในการเป็นคนไทยร่วมกัน เสียสละเพื่อส่วนรวม มีความรักชาติ รักประชาธิปไตย รู้จักใช้สติและปัญญาในการดำรงรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

(7) เพื่อให้เข้าใจพื้นฐานและปัญหาการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ของประเทศและของโลกปัจจุบัน มีความสานึกในการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยวิธีการแห่งปัญญาและสันติวิธี

ส่วนการเรียนการสอนแต่ละบทเรียนนั้น ให้ครูกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมที่ครูต้องการให้นักเรียนมีพัฒนาการให้ชัดเจนด้วย

จากโครงสร้างหลักสูตรและวัตถุประสงค์ของหมวดวิชา จะเห็นว่าสังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2524 มุ่งเน้น *การบูรณาการเนื้อหา* และการออกแบบ *วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม* วิทยานิพนธ์ เพื่อให้นักเรียนบรรลุผลสัมฤทธิ์ที่คาดหวังได้อย่างชัดเจนและตรวจวัดได้ ทั้งยังเปิดพื้นที่ให้โรงเรียนเลือกใช้รายวิชาเลือกเพื่อเน้นย้ำจุดเด่นของผู้เรียนและบริบทท้องถิ่น อาทิ รายวิชา การสำรวจท้องถิ่นเชิงภูมิศาสตร์ หรือ เหตุการณ์ปัจจุบัน ซึ่งเอื้อการเรียนรู้จากของจริงและสถานการณ์ร่วมสมัย สอดคล้องแนวโน้ม การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ที่วางรากมาตั้งแต่การปฏิรูปหลักสูตรปลายทศวรรษ 2510

กล่าวโดยสรุป หลักสูตรสังคมศึกษา พ.ศ.2524 เป็น จุดลงหลัก ของโครงสร้างรายวิชาบังคับร่วมและรายวิชาเลือกที่หลากหลาย ภายใต้กรอบบูรณาการองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์ 8 สาขา เพื่อสร้างพลเมืองที่มีคุณธรรม คิทธิเคราะห และสมรรถนะทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่จำเป็นต่อโลกยุคใหม่ ทั้งยังยึดหยุ่นพอให้โรงเรียนและผู้เรียนปรับเส้นทางการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์และบริบทได้อย่างมีความหมาย

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2533

การปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานในปี พ.ศ. 2533 เป็นการดำเนินการเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ *หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)* และ *หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)* เพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนให้มีความพร้อมทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณธรรม จริยธรรม

ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น หลักสูตรมุ่ง พัฒนาคุณภาพชีวิตและเตรียมความพร้อมในการศึกษาต่อ โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถเลือกแนวทางการประกอบอาชีพและดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าตามบทบาทของพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ก) จุดประสงค์สำคัญของหมวดสังคมศึกษามี 4 ประการ ได้แก่

(1) เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม รวมทั้งพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และหลักศาสนา

(2) เพื่อนำความรู้ไปใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง

(3) เพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม มรดกทางวัฒนธรรม ยึดมั่นในวิถีชีวิตประชาธิปไตย และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

(4) เพื่อให้สามารถปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ก)

โครงสร้างหลักสูตรสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ประกอบด้วยกลุ่มวิชาบังคับ และวิชาเลือกเสรี

- วิชาบังคับ แบ่งเป็น วิชาบังคับแกน และ วิชาบังคับเลือก โดยวิชาบังคับแกนมีลักษณะเป็นเนื้อหาบูรณาการ ได้แก่ ประเทศของเรา (ม.1) ทวีปของเราและประเทศของเรา (ม.2) และ โลกของเราและประเทศของเรา (ม.3) เรียน 2 คาบ/สัปดาห์/ภาคเรียน คิดเป็น 1 หน่วยการเรียนรู้ ส่วนวิชาบังคับเลือกประกอบด้วยรายวิชา เช่น จริยธรรมกับบุคคล เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในโลกปัจจุบัน เศรษฐศาสตร์ครอบครัว ประชากรกับสิ่งแวดล้อม และ ท้องถิ่นของเรา เป็นต้น

- วิชาเลือกเสรี เช่น สังคมและวัฒนธรรมไทย กฎหมายในชีวิตประจำวัน ประชากรศึกษา และ ภูมิศาสตร์เบื้องต้น เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ก) ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนตามความสนใจและความถนัดได้อย่างยืดหยุ่น

สำหรับระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหลักสูตรนี้มุ่ง พัฒนาคุณภาพชีวิตและเชาวน์ปัญญา โดยมุ่งให้ผู้เรียนสามารถทำประโยชน์แก่สังคมและประกอบอาชีพได้ตามศักยภาพของตน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ข) จุดประสงค์ของหมวดสังคมศึกษาแบ่งเป็น 4 ประการ คือ

(1) เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอิทธิพลของสภาพแวดล้อมต่อการดำรงชีวิต
โครงสร้างสังคม ระบบเศรษฐกิจ การปกครอง และศาสนา

(2) เพื่อนำความรู้ไปใช้วิเคราะห์และแก้ปัญหาทางสังคม รวมทั้งมีส่วนร่วมในการ
พัฒนาสังคมตามบทบาทของตน

(3) เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม วิทยาการ และ
สิ่งแวดล้อม ตลอดจนยึดมั่นในคุณธรรมและประชาธิปไตย

(4) เพื่อให้ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและ
พัฒนาสังคมด้วยสันติวิธี (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ข)

โครงสร้างหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายมีลักษณะเช่นเดียวกับมัธยมศึกษาตอนต้น
แต่มีรายวิชาต่างไป ดังนี้

- วิชาบังคับแกนใช้ชื่อรวมว่า *สังคมศึกษา* โดยเน้นเนื้อหาหลักทางสังคมศาสตร์ที่
หลอมรวมกัน

- วิชาเลือกเสรีเปิดกว้างให้ผู้เรียนเลือกตามความสนใจ เช่น *การสำรวจท้องถิ่นเชิง
ภูมิศาสตร์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการเมือง ประวัติศาสตร์รัสเซียและอเมริกา ประวัตินักคิดที่สำคัญ
ของโลก เหตุการณ์ปัจจุบัน ศาสนาสากล เศรษฐศาสตร์อิสลาม กฎหมายอิสลาม ข่าวดูประจำวันของ
พระเยซูคริสต์ การก่อตั้งคริสตจักร และ ผลงานกับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มรายวิชา
ท้องถิ่นศึกษา ซึ่งจัดในหมวดวิชาเลือกเสรี เรียน 2 คาบ/สัปดาห์/ภาคเรียน คิดเป็น 1 หน่วยการเรียนรู้
เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้าใจชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ข)*

จะเห็นว่า หลักสูตรฉบับปรับปรุงพ.ศ.2533 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นมุ่งสร้าง
พื้นฐานทางสังคมและคุณธรรมเพื่อการปรับตัวและการอยู่ร่วมกันในสังคม ขณะที่หลักสูตร
มัธยมศึกษาตอนปลายมุ่งเสริมสร้างความรู้เชิงลึกและทักษะคิดวิเคราะห์เพื่อการพัฒนาอาชีพและ
สังคมโดยใช้เหตุผลและสันติวิธี

สังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ.2544

กระทรวงศึกษาธิการโดยกรมวิชาการได้ติดตามผลและดำเนินการวิจัยเพื่อการพัฒนา
หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุงพ.ศ. 2533) และหลักสูตรมัธยมศึกษา
ตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุงพ.ศ. 2533) พบว่าหลักสูตรที่ใช้อยู่นานกว่า 10 ปีมี
ข้อจำกัดอยู่หลายประการ ไม่สามารถส่งเสริมให้คนไทยก้าวไปสู่สังคมความรู้ได้ทันการณ์ ต่อมาในปี

พ.ศ.2544 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ *หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544* (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545)

หลักสูตร พ.ศ. 2544 เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลา และการจัดการเรียนรู้ และ จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย อีกทั้งเน้นให้ผู้เรียนเป็น ศูนย์กลาง (learner-centered) โดยถือว่าผู้เรียนมีความสามารถพัฒนาได้เต็มศักยภาพ นอกจากนี้ หลักสูตรได้ยึดแนวทางการศึกษาเพื่อปวงชน (education for all) และ ความเป็นเอกภาพของชาติ ควบคู่ความเป็นสากล (Thai identity and international outlook) ซึ่งขยายบริบทการศึกษาให้ กว้างและยืดหยุ่นมากขึ้นกว่าหลักสูตรรุ่นก่อน ดังหลักการของหลักสูตรที่ระบุไว้ว่า

- 1) เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่ความเป็น สากล
- 2) เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและ เท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- 3) ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยถือว่า ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ
- 4) เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลา และการจัดการเรียนรู้
- 5) เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายสามารถ เทียบโอนผลการเรียนรู้และประสบการณ์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

โครงสร้างของหลักสูตร พ.ศ. 2544 แบ่งการศึกษาขั้นพื้นฐานออกเป็น 4 ช่วงชั้น คือ ช่วงชั้นประถมศึกษาตอนต้น (ป.1-3) ช่วงชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ป.4-6) ช่วงชั้นมัธยมศึกษา ตอนต้น (ม.1-3) และช่วงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.4-6) และกำหนดโครงสร้างเนื้อหาเป็น กลุ่ม สาระการเรียนรู้ ประกอบด้วย 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ โดยหมวดวิชาสังคมศึกษาได้เปลี่ยนเป็น กลุ่ม สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยสาระที่เป็นองค์ความรู้ 5 สาระ ได้แก่ สาระที่ 1 ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต ในสังคม สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ และสาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ แต่ละสาระมี เนื้อหาสำคัญดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

สาระที่ 1 ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม มีหัวข้อหลักประกอบด้วย ประวัติและ ความสำคัญของพระพุทธศาสนา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมทางศาสนา ประวัติพุทธ

สาวกพุทธสาวิกา การบริหารจัดการและเจริญปัญญา วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา สัมมนา
พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาและการพัฒนา

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม มีหัวข้อหลัก
ประกอบด้วย พลเมืองดี กฎหมายมหาชน กฎหมายเอกชน ประเพณี วัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันอย่าง
สันติสุข ระบบการเมืองการปกครอง

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ มีหัวข้อหลักประกอบด้วย เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น ระบบ
เศรษฐกิจ การบริหารจัดการทรัพยากร ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเงิน การคลัง การธนาคาร
ปัญหาการพัฒนาและการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ มีหัวข้อหลักประกอบด้วย เวลาและช่วงสมัยทาง
ประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์สำคัญ พัฒนาการของมนุษย์ ความเป็นมาของชาติ
ไทย บุคคลสำคัญ วัฒนธรรมภูมิปัญญาไทย

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ มีหัวข้อหลักประกอบด้วย กายภาพของโลก เครื่องมือทาง
ภูมิศาสตร์ สารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในระบบธรรมชาติ ปฏิสัมพันธ์ระหว่าง
มนุษย์กับสภาพแวดล้อม อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

อนึ่ง หลักสูตร พ.ศ.2544 มีรูปแบบเป็นหลักสูตรอิงมาตรฐาน (standard-based
curriculum) ที่มีการกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตรไว้ 2 ลักษณะ คือ (1) มาตรฐาน
การเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบ
การศึกษาขั้นพื้นฐาน และ (2) มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระ
การเรียนรู้ เมื่อเรียนจบในแต่ละช่วงชั้น คือ ประถมศึกษาตอนต้น (ป.3) ประถมศึกษาตอนปลาย
(ป.6) มัธยมศึกษาตอนต้น (ม.3) และมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6) โดยกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา
และวัฒนธรรม กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545;
2546)

สาระที่ 1 ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม

มาตรฐาน ส 1.1 เข้าใจประวัติความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนา
ที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส 1.2 ยึดมั่นในศิลปกรรม การกระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาใน
พระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ส 1.3 ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมและศาสนาพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

มาตรฐาน ส 2.1 ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดีตามกฎหมาย ประเพณี และวัฒนธรรมไทย ยึดดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่นศรัทธาและธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์

มาตรฐาน ส 3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภค การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ

มาตรฐาน ส 3.2 เข้าใจระบบและสถาบันทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ความสัมพันธ์ของระบบเศรษฐกิจ และความจำเป็นของการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจในสังคมโลก

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์

มาตรฐาน ส 4.1 เข้าใจความหมาย ความสำคัญของเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ และสามารถใช่วิธีการทางประวัติศาสตร์บนพื้นฐานของความเป็นเหตุเป็นผล วิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

มาตรฐาน ส 4.2 เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ในแง่ความสัมพันธ์ และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์อย่างต่อเนื่อง ตระหนักถึงความสำคัญและความสามารถวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น

มาตรฐาน ส 4.3 เข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาไทย มีความภูมิใจและธำรงความเป็นไทย

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

มาตรฐาน ส 5.1 เข้าใจลักษณะและโลกทางกายภาพ ตระหนักถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่ปรากฏในระวางที่ ซึ่งมีผลต่อกันและกันในระบบของธรรมชาติ ใช้แผนที่ และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ในการค้นหาข้อมูลภูมิสารสนเทศ ซึ่งจะนำไปสู่การใช้และการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ

มาตรฐาน ส 5.2 เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรควัฒนธรรม และมีจิตสำนึกอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยสรุป สังคมศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ได้รับการพัฒนาให้มีความครอบคลุมและทันสมัยมากขึ้น โดยบูรณาการองค์ความรู้จากหลากหลายศาสตร์ทางสังคม เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีทั้ง ความรู้ ความคิด และคุณธรรม ไปพร้อมกัน หลักสูตรนี้จึงสะท้อนแนวโน้มของการศึกษายุคใหม่ที่เน้น มาตรฐานการเรียนรู้ คุณลักษณะของพลเมืองประชาธิปไตย และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรม

สังคมศึกษาในหลักสูตรปัจจุบัน พ.ศ.2551 และฉบับปรับปรุง พ.ศ.2560

นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2551 ถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2568) ประเทศไทยใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และฉบับปรับปรุงพ.ศ. 2560 ที่มีเนื้อหาหลักสูตรแบ่งออกเป็น 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ และหนึ่งในนั้นคือกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมที่ว่าด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กันและมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย เพื่อช่วยให้สามารถปรับตนเองกับบริบทสภาพแวดล้อม เป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2551; 2560) โดยกำหนดเป็นสาระต่าง ๆ จำนวน 5 สาระดังนี้

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม มีขอบข่ายเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการพัฒนาตนเองและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม มีขอบข่ายเนื้อหาเกี่ยวกับระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบันการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ การเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ มีขอบข่ายเนื้อหาเกี่ยวกับการผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้าและบริการ การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ การดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ และการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ มีขอบข่ายเนื้อหาเกี่ยวกับ เวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์สำคัญในอดีต บุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในอดีต ความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลก

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ มีขอบข่ายเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะของโลกทางกายภาพ ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากร และภูมิอากาศของประเทศไทย และภูมิภาคต่างๆ ของโลก การใช้แผนที่และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่าง ๆ ในระบบธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การนำเสนอข้อมูลภูมิสารสนเทศ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทั้งนี้หลักสูตรการศึกษาฉบับปัจจุบันของไทยลักษณะเป็นหลักสูตรอิงมาตรฐาน คือ กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน โดยมาตรฐานการเรียนรู้ระบุสิ่งที่ผู้เรียนพึงรู้ ปฏิบัติได้ มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระดับมัธยมศึกษา ได้ถูกกำหนดในแต่ละสาระไว้ดังนี้

สาระที่ 1 ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ไว้ 2 มาตรฐาน ได้แก่

มาตรฐาน ส 1.1 รู้ และเข้าใจประวัติ ความสำคัญ ศาสดา หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือและศาสนาอื่น มีศรัทธาที่ถูกต้อง ยึดมั่น และปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส 1.2 เข้าใจ ตระหนักและปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดี และดำรงรักษาพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ไว้ 2 มาตรฐาน ได้แก่

มาตรฐาน ส 2.1 เข้าใจและปฏิบัติตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม และดำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทย และ สังคมโลกอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และดำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ไว้ 2 มาตรฐาน ได้แก่

มาตรฐาน ส 3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภคการใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ

มาตรฐาน ส 3.2 เข้าใจระบบ และสถาบันทางเศรษฐกิจต่างๆ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และความจำเป็นของการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจในสังคมโลก

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ไว้ 3 มาตรฐาน ได้แก่

มาตรฐาน ส 4.1 เข้าใจความหมาย ความสำคัญของเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ อย่างเป็นระบบ

มาตรฐาน ส 4.2 เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ในด้านความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์อย่างต่อเนื่อง ตระหนักถึงความสำคัญและสามารถวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น

มาตรฐาน ส 4.3 เข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย มีความรัก ความภูมิใจและธำรงความเป็นไทย

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ (ในหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ.2560) กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ไว้ 2 มาตรฐาน ได้แก่

มาตรฐาน ส 5.1 เข้าใจลักษณะทางกายภาพของโลก และความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งซึ่งมีผลต่อกันใช้แผนที่และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ในการค้นหา วิเคราะห์ และสรุปข้อมูลตามกระบวนการทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนใช้ภูมิสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพ

มาตรฐาน ส 5.2 เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรควิถีการดำเนินชีวิต มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานยึดถือ จุดมุ่งหมายและจุดประสงค์ของหลักสูตรเป็นสูงสุดคือ เพื่อมุ่งพัฒนาผู้เรียนเป็นองค์รวม มีความรู้ ความคิด ความสามารถ คุณธรรม สุนทรียภาพที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ทั้งในฐานะพลเมืองไทยและพลเมืองโลก (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2551) ซึ่งสังคมศึกษามีจุดประสงค์ของการเรียนรู้ตอบสนอง ต่อหลักสูตรแกนกลางดังนี้

1) มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัย และ ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ หรือยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง

2) มีความรู้ความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยี และ มีทักษะชีวิต

3) มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย

4) มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นในวิถี ชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

5) มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนา สิ่งแวดล้อม มีจิตสำนึกที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่าง มีความสุข

สรุปได้ว่า วิวัฒนาการของหลักสูตรสังคมศึกษาในประเทศไทยสะท้อนการเปลี่ยนผ่านของ แนวคิดทางการศึกษาจาก การเรียนรู้เพื่อศีลธรรมและค่านิยมทางศาสนา สู่ การเรียนรู้เพื่อพัฒนา ความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย และต่อยอดเป็น การเรียนรู้เพื่อพลเมืองโลก ในปัจจุบัน หลักสูตร สังคมศึกษาจึงไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ทางสังคมศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการพัฒนาจิตสำนึก ความรับผิดชอบ และทักษะชีวิตของผู้เรียน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นใน สังคมโลกได้อย่างมีความสุข

3.2 วิวัฒนาการหลักสูตรสังคมศึกษาในต่างประเทศ

ในบริบทต่างประเทศ หลักสูตรสังคมศึกษาเริ่มมีวิวัฒนาการหลังการก่อตั้งทางวิทยาศาสตร์ และอุตสาหกรรม ที่ทำให้วิชาสังคมศาสตร์เคลื่อนไหวและเจริญอย่างกว้างขวางรวดเร็ว สังคมศึกษาจึง

เริ่มมีความจำเป็นต่อการเรียนการสอน กระทั่งในปีค.ศ.1890 สังคมศึกษาเกิดขึ้นครั้งแรกที่สหรัฐอเมริกา จากรายงาน A brief history of social studies education ของ Newsela (2019) สามารถสรุปวิวัฒนาการของสังคมศึกษาในแต่ละยุคสมัยตามลำดับเหตุการณ์สำคัญทางการศึกษาของสหรัฐอเมริกา ได้ดังนี้

3.2.1 ยุคเริ่มต้นของการจัดการศึกษาในสหรัฐอเมริกา (ค.ศ. 1783–1898)

ภายหลังการปฏิวัติอเมริกา Benjamin Franklin และบรรดาผู้ก่อตั้งชาติได้ผลักดันให้มีระบบการศึกษาที่มุ่งสร้างพลเมืองผู้มีศีลธรรม มีความรู้ และมีความรักชาติ ต่อมา Noah Webster ได้จัดทำหนังสือ A Grammatical Institute of the English Language ซึ่งเป็นหนังสือเล่มแรกที่น่าเสนอ ประวัติศาสตร์ แยกออกจากวิชาการอ่าน ภูมิศาสตร์ และวรรณกรรมคลาสสิก ขณะเดียวกัน Thomas Jefferson ได้เสนอรายงานต่อสมัชชาแห่งรัฐเวอร์จิเนีย เพื่อเน้นย้ำถึงความสำคัญของการสอนประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ในระดับประถมศึกษา

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 สหราชอาณาจักรได้เริ่มพัฒนาแนวคิด การศึกษาสังคม (social education) เพื่อส่งเสริมสวัสดิการทางสังคม ถือเป็นรากฐานแนวคิดก่อนเกิด สังคมศึกษา (social studies) ในเวลาต่อมา โดยในปีค.ศ.1890 สังคมศึกษาเกิดขึ้นครั้งแรกที่สหรัฐอเมริกา เนื่องจากมีการปรับปรุงหลักสูตรระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา และรวมเป็นหมวดสังคมศึกษา

3.2.2 การสถาปนาวิชาสังคมศึกษาอย่างเป็นระบบ (ค.ศ. 1898–1929)

รายงาน The study of history in schools โดยคณะกรรมการ committee of seven ได้กำหนดกรอบหลักสูตรประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาในสหรัฐอเมริกา อย่างเป็นทางการ ต่อมา นักสังคมศาสตร์ได้รวมตัวกันก่อตั้งสมาคมทางวิชาการ เช่น American political science association และ American sociology association เพื่อพัฒนาสาขาของตนให้มีความเป็นอิสระจากนักประวัติศาสตร์

ในปีค.ศ.1905 ยังดำเนินการสอนเป็นรายวิชา (subject matter curriculum) หลังจากนั้นก็ได้พัฒนาหลักสูตรและการสอนสังคมศึกษา จัดเป็นหมวดสังคมศึกษา โดยรวมเอาหลายวิชาที่มีลักษณะโครงสร้างคล้ายคลึงกันมาไว้เป็นหมวดเดียวกัน เป็นลักษณะหลักสูตรแบบสัมพันธ์วิชา (broad-field curriculum) หลักสูตรสังคมศึกษาจึงประกอบด้วยวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศีลธรรม และเศรษฐศาสตร์

ในปีค.ศ.1916 สมาคมการศึกษาแห่งชาติ (National Education Association-NEA) ได้จัดทำรายงาน Report on social studies ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้คำว่า สังคมศึกษา อย่างเป็นทางการ และส่งเสริมแนวทางการเรียนการสอนแบบสหวิทยาการ

ต่อมาในปีค.ศ.1921 มีการก่อตั้งสภาสังคมศึกษาแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (National council for the social studies-NCSS) เพื่อเป็นองค์กรกลางสนับสนุนและเชื่อมโยงครูผู้สอนสังคมศึกษาในระดับชาติ

3.2.3 การขยายตัวและการโต้เถียงทางอุดมการณ์ (ค.ศ. 1929–1980s)

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 Harold Rugg ได้พัฒนาแบบเรียนชุด Man and his changing society ซึ่งเชื่อมโยงประเด็นทางสังคมเข้ากับการแก้ปัญหาสังคมร่วมสมัย แม้จะได้รับความนิยมในระยะแรก แต่ภายหลังถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็น ขบวนการไม่รักชาติ และถูกสั่งห้ามใช้ในหลายพื้นที่ในช่วงสงครามเย็น แนวคิดการศึกษาก้าวหน้าและสังคมศึกษาถูกโจมตีว่าเป็นแนวคิดคอมมิวนิสต์ โดยนักประวัติศาสตร์สายอนุรักษนิยม เช่น Arthur Bestor เป็นต้น

ในปีค.ศ.1957 เกิดการปฏิรูปครั้งใหญ่ในวงการการศึกษาในสหรัฐอเมริกา จึงมีผลต่อการปรับปรุงหลักสูตรและการสอนสังคมศึกษาด้วย เนื่องจากสหภาพโซเวียต มหาอำนาจฝ่ายตรงข้ามกับสหรัฐอเมริกา ในครั้งนั้นได้ส่งยานอวกาศสปุตนิก 1 (Sputnik 1) ขึ้นสู่วงโคจรรอบโลก จากผลความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ของสหภาพโซเวียตนี้ เป็นเหตุให้สหรัฐอเมริกาได้คิด จึงเปรียบเทียบความก้าวหน้าด้านวิทยาการต่างๆ ของตน และสหภาพโซเวียต โดยตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1950 ถึงต้นทศวรรษ 1970 เกิด ขบวนการสังคมศึกษาใหม่ (new social studies movement) ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาล เพื่อปฏิรูปหลักสูตรให้เน้นการวิเคราะห์เชิงวิทยาศาสตร์และการตั้งคำถามต่อโฆษณาชวนเชื่อ ตัวอย่างหนึ่งคือหลักสูตร Man: a course of study ซึ่งส่งเสริมการเรียนรู้แบบสืบเสาะ (inquiry-based learning) แต่ถูกวิพากษ์ว่าไม่สอดคล้องกับค่านิยมอเมริกันและก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจต่อโครงการการศึกษาที่ได้รับงบประมาณจากรัฐ

3.2.4 การฟื้นฟูและกำหนดมาตรฐานใหม่ (ค.ศ. 1983–2005)

รายงาน A nation at risk เมื่อปีค.ศ.1983 ของคณะกรรมการการศึกษาในระดับชาติ ระบุว่าระบบโรงเรียนของสหรัฐฯ ล้มเหลวในการพัฒนาผู้เรียน จึงเสนอให้มีการปฏิรูปและยกระดับ

มาตรฐานทางการศึกษา ต่อมา Bradley Commission ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความอ่อนแอของการศึกษาประวัติศาสตร์ในสหรัฐฯ และเสนอแนวทางการปรับปรุงทั้งในระดับประวัติศาสตร์อเมริกันและประวัติศาสตร์โลก

ในช่วงทศวรรษ 1990 การกำหนด National standards for history ได้สร้างข้อถกเถียงเรื่อง ความถูกต้องทางการเมือง โดยฝ่ายอนุรักษ์นิยมมองว่ามีอคติทางอุดมการณ์ ในปีค.ศ.1999 รัฐมอนแทนาออก Indian education for all act เพื่อให้โรงเรียนยอมรับและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาวอเมริกันอินเดียน ซึ่งเริ่มได้รับงบประมาณจริงในปีค.ศ.2005

3.2.5 ยุคมาตรฐานกลางและความหลากหลายทางสังคม (ค.ศ. 2001–ปัจจุบัน)

ในปีค.ศ.2001 รัฐสภาสหรัฐฯ ผ่านกฎหมาย *No child left behind act* ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากทั้งสองพรรคการเมือง ผลการสำรวจภายในห้าปีพบว่า โรงเรียนประถมศึกษากว่าร้อยละ 36 ลดเวลาในการสอนสังคมศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ ต่อมาปีค.ศ.2005 เขตการศึกษาเมืองฟิลาเดลเฟียได้กำหนดให้วิชา ประวัติศาสตร์คนอเมริกันเชื้อสายแอฟริกัน เป็นวิชาบังคับก่อนจบการศึกษา กระทั่งในปีค.ศ.2010 มีการกำหนด *Common core state standards* ซึ่งแม้ไม่ได้ระบุสาระสังคมศึกษาโดยตรง แต่ได้กำหนด มาตรฐานความสามารถด้านการรู้หนังสือทางสังคมศึกษา (social studies literacy) ต่อมาในปีค.ศ.2013 มีการพัฒนา *C3 framework for social studies* โดยความร่วมมือของกว่า 20 รัฐและองค์กรระดับชาติ 15 แห่ง เพื่อส่งเสริมการบูรณาการข้ามสาขาวิชา

ระหว่างปีค.ศ.2012–2018 รัฐต่าง ๆ เริ่มเพิ่มข้อกำหนดการสอบพลเมืองเพื่อจบการศึกษา จากเดิมเพียง 2 รัฐเป็น 19 รัฐในปีค.ศ.2018 และในปีค.ศ.2020 รัฐอิลลินอยส์ได้เข้าร่วมกับแคลิฟอร์เนีย โคโลราโด นิวเจอร์ซีย์ และออริกอน ในการบังคับให้โรงเรียนสอนเรื่องประวัติศาสตร์ของบุคคล LGBTQIA+ เพื่อยอมรับความหลากหลายทางเพศและความเท่าเทียมทางสังคมในประวัติศาสตร์อเมริกัน

การเคลื่อนไหวในการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของสหรัฐอเมริกาที่กล่าวมานี้ส่งผลต่อเนื่องไปยังการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาในประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตลอดจนประเทศไทย

บทสรุป

วิวัฒนาการของหลักสูตรสังคมศึกษาในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนผ่านของแนวคิดทางการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคนให้เป็น พลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย โดยเริ่มต้นจากการรวม

รายวิชาพื้นฐานทางสังคม เช่น หน้าที่พลเมือง ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ.2503 ซึ่งยังคงเน้นการปลูกฝังความรู้ความรักชาติเป็นหลัก ต่อมาในช่วง พ.ศ.2518–2521 ได้มีการปรับโครงสร้างให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยบูรณาการสาระต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กับชีวิตจริงของผู้เรียนมากขึ้น และเริ่มใช้แนวคิด ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง อย่างเป็นระบบในหลักสูตร พ.ศ. 2521 ต่อมาหลักสูตร พ.ศ.2524 และการปรับปรุง พ.ศ. 2533 เน้นความเชื่อมโยงระหว่างวิชาการกับวิชาชีพ เพื่อเตรียมเยาวชนสู่สังคมแห่งการทำงานและเศรษฐกิจสมัยใหม่ ส่วนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ โดยปรับให้เป็น หลักสูตรอิงมาตรฐาน (standard-based curriculum) และกำหนดกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ครอบคลุมสาระ 5 ด้าน คือ ศาสนาและจริยธรรม หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ เพื่อพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโลก

สำหรับต่างประเทศ วิวัฒนาการของหลักสูตรสังคมศึกษามีรากฐานจากประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเริ่มจัดรายวิชาสังคมศึกษา (social studies) อย่างเป็นระบบตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 ภายใต้อิทธิพลของคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (The Committee on Social Studies) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเตรียมเยาวชนให้เป็นพลเมืองที่มีเหตุผลและมีส่วนร่วมในประชาธิปไตย แนวคิดดังกล่าวได้แพร่ขยายไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก เช่น ญี่ปุ่น อังกฤษ และประเทศในอาเซียน ที่ต่างมุ่งใช้สังคมศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาพลเมืองให้เข้าใจโลก เข้าใจผู้อื่น และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

คำถามท้ายบท

1. การจัดหลักสูตรสังคมศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ.2503 จนถึง พ.ศ.2544 มีแนวคิดหลักอย่างไร และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
2. สังคมศึกษาตามหลักสูตรปัจจุบันแตกต่างจากหลักสูตรที่ผ่านหน้าในด้าน โครงสร้างและแนวคิดการเรียนรู้ อย่างไร
3. สาระสำคัญของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตร พ.ศ. 2544 และหลักสูตรฉบับปัจจุบัน แตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
4. การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเป็นหลักสูตรอิงมาตรฐานมีผลต่อการเรียนการสอนสังคมศึกษาอย่างไร

5. หลักสูตรสังคมศึกษาในต่างประเทศ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา มีเป้าหมายหลักในการพัฒนาผู้เรียนอย่างไร
6. การจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาตามแนวทางใหม่ควรเน้นพัฒนาผู้เรียนในมิติใดบ้าง เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมศตวรรษที่ 21
7. จากวิวัฒนาการของหลักสูตรสังคมศึกษาไทยและต่างประเทศ ผู้เรียนควรมีคุณลักษณะสำคัญใดเพื่อเป็น พลเมืองที่มีสำนึกทางสังคม
8. ท่านคิดว่า หลักสูตรสังคมศึกษาในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากหลักสูตรสังคมศึกษาในต่างประเทศ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา อย่างไร

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2503ก). *หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.ศ.1-2-3) พุทธศักราช 2503*. สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0015/curriculum_rarebook_0015.html#p=2
- _____. (2503ข). *หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ.4-5-6) พุทธศักราช 2503*. สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0016/curriculum_rarebook_0016.html
- _____. (2518). *หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518*. สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0012/curriculum_rarebook_0012.html
- _____. (2520ก). *หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หมวดวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช 2520*. สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0010/curriculum_rarebook_0010.html
- _____. (2520ข). *หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย หมวดวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช 2520*. สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0011/curriculum_rarebook_0011.html

- _____. (2521). หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521. สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0008/curriculum_rarebook_0008.html
- _____. (2531). หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (พิมพ์ครั้งที่ 2). สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0006/curriculum_rarebook_0006.html
- _____. (2533ก). หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533). สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0004/curriculum_rarebook_0004.html#p=2
- _____. (2533ข). หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533). สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0005/curriculum_rarebook_0005.html
- _____. (2544). หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0001/curriculum_rarebook_0001.html
- _____. (2545). สารและมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0001_12/curriculum_rarebook_0001_12.html#p=3
- _____. (2546). การจัดสาระการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. สืบค้นเมื่อ 12 พ.ย. 68 จาก https://academic.obec.go.th/download/curriculum/curriculum_rarebook_0001_27/curriculum_rarebook_0001_27.html#p=3
- คุณฤดี สุจิตตานนท์รัตน์. (2528). พัฒนาการการสอนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประไพ เอกอุ่น. (2542). การศึกษาไทย. สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา.

สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์. (2548). การพัฒนาการศึกษาในราชสำนักก่อนการปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5: การวางรากฐานการศึกษาแบบเป็นทางการและเป็นสากลของไทย. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 17(2), 1-16.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (ม.ป.ป.). *พัฒนาการหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทย*. กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

_____. (2560). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2560 (สาระภูมิศาสตร์)*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

ภาษาอังกฤษ

Newsela. (2019). *A brief history of social studies education*. Retrieved November 9, 2025 from <https://newsela.com/about-pro>